

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки «Полтавський університет
економіки і торгівлі»
08 липня 2015 року № 152-Н

Форма № П-4.04

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Факультет харчових технологій, готельного-ресторанного
та туристичного бізнесу

Форма навчання _____ денна _____

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту

Завідувач кафедри _____ Г. П.Скляр
(підпис)

«___» _____ 2020 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Інфраструктурне забезпечення розвитку туризму у Запорізькій
області»

*зі спеціальності 242 «Туризм»
освітня програма «Туризм» ступеня бакалавра*

Виконавець роботи Булейко Поліна Русланівна

(підпис, дата)

Науковий керівник к. е. н., доцент Животенко Віталій Олександрович

(підпис, дата)

ЗМІСТ

	Стор.
Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні засади дослідження туристичної інфраструктури Запорізької області	
1. 1. Сутнісні характеристики туристичної інфраструктури та оціночні показники її розвитку.....	7
1. 2. Історія розвитку туристичної інфраструктури в Україні та регіоні.....	19
1. 3. Нормативно-правова база розвитку туристичної інфраструктури в Україні.....	27
Розділ 2. Аналіз сучасного стану розвитку туристичної інфраструктури в Запорізькій області	
2. 1. Оцінка розвитку готельного та ресторанного господарства в регіоні	35
2. 2. Сучасний стан розвитку санаторно-курортних закладів в області.....	43
2. 3. Оцінка розвитку туризму в регіоні.....	49
Висновки та пропозиції	61
Перелік інформаційних джерел.....	67

ВСТУП

Туристична сфера України, так само як і у світі, сьогодні відіграє надзвичайно важливу роль у соціально-економічному житті країни. Зростає її статус та зацікавленість держави в подальшому розвитку галузі, посилюється вплив туризму практично на всі сфери життя і діяльності людини.

Нинішній і майбутній розвиток туризму потребує активнішої підтримки з боку урядів у плані інформації та просування туризму, а також забезпечення інфраструктури; необхідно освоювати нові ринки, робити кроки щодо забезпечення співпраці в усіх сферах – державних і приватних – в інтересах максимального заохочення сектора туризму.

Туризм необхідно планувати на комплексній основі, брати до уваги всі аспекти законодавства, що стосуються інших секторів, таких як транспорт, зайнятість, охорона здоров'я, сільське господарство, зв'язок тощо».

Потрібно визнати, що реалізація цих рекомендацій повільно, але розпочинається і в Україні. Зроблено перші реальні кроки на шляху законодавчого забезпечення та комплексного планування розвитку вітчизняної туристичної галузі.

Усі існуючі підходи щодо розвитку туризму в Україні та окремих її регіонах потребують чіткого узгодження програм та стратегій розвитку із наявним туристичним потенціалом. Потенціал окремого регіону має чітко узгоджуватися із туристичною інфраструктурою та іншими суб'єктами туристичної діяльності. Туристична інфраструктура відіграє одну із найважливіших ролей у формуванні туристичного ринку його функціонуванні, а від так і у формування економічного потенціалу.

Зважаючи на високу динамічність та чутливу реакцію підприємств сфери туризму на вплив зовнішнього середовища, важливим є оцінка наявності туристичних інфраструктурних об'єктів та особливостей їх функціонування та

використання.

На думку ж С. Синько та М. Скринько, інфраструктура як складова економіки, являє собою сукупність суб'єктів господарювання і специфічних акумульованих на певній території об'єктів загальноекономічного призначення, що задовольняють матеріальні, духовні й соціальні потреби людини через надання комплексу послуг з метою створення загальних умов для ефективного функціонування процесу суспільного відтворення та нормальної життєдіяльності людини. С. Юрченко зазначає, що цей термін з 50-х років широко застосовують в економічній літературі.

Основною метою створення інфраструктурних туристичних об'єктів в Україні є забезпечення прийому, обслуговування та перевезення туристів. Відтак, туристична інфраструктура – це сукупність штучно створених рекреаційних закладів та супутніх об'єктів, побудованих для загального користування за рахунок державного інвестування: автомобільні та залізничні дороги, пункти пропуску, аеропорти, лікарні, школи та ін. Історія розвитку туристичної інфраструктури на теренах українських земель розпочалася ще за часів Київської Русі. Тому, поглиблене вивчення інфраструктурного забезпечення розвитку туризму у Запорізькій області є актуальним завданням, що і обумовило вибір теми кваліфікаційної роботи.

Головною метою кваліфікаційної роботи є: проаналізувати та дати оцінку інфраструктурного забезпечення розвитку туризму у Запорізькій області, визначити історичні етапи розвитку туристичної інфраструктури в Україні та регіоні. Для вирішення даного завдання слід провести оцінку розвитку готельного та ресторанного господарства обраного регіону, проаналізувати сучасний стан розвитку санаторно-курортних закладів регіону, що дозволить провести загальну оцінку розвитку туризму у регіоні.

Мета дослідження визначає його основні завдання, а саме:

визначення сутнісних характеристик туристичної інфраструктури та оціночних показників її розвитку;

характеристика історичних етапів розвитку туристичної інфраструктури в Україні та регіоні;

охарактеризувати нормативно-правову базу розвитку туристичної інфраструктури в Україні;

провести оцінку розвитку готельного та ресторанного господарства в регіоні;

провести оцінку сучасного стану розвитку санаторно-курортних закладів в області;

провести оцінку розвитку туризму у регіоні.

Предметом дослідження у кваліфікаційній роботі є система інфраструктурного забезпечення Запорізької області, особливості її формування та вплив на розвиток туризму у обраному регіоні.

Об'єктом дослідження є інфраструктура туризму у Запорізькій області.

Структура даної роботи: складається зі вступу, двох розділів, що поділяються на підрозділи, висновків та пропозицій, переліку використаних інформаційних джерел, рисунків та таблиць. Перелік інформаційних джерел включає 77 літературних джерел.

У першому розділі кваліфікаційної роботи розглянуто теоретичні засади дослідження туристичної інфраструктури. Даний розділ розкриває сутнісні характеристики туристичної інфраструктури, включає дослідження історії розвитку туристичної інфраструктури в Україні та регіоні та визначає основну нормативно-правову базу забезпечення розвитку туристичної інфраструктури в Україні. Разом з тим, у даному розділі досліджено еволюцію поняття туристичної інфраструктури, охарактеризовано її склад та визначено роль у системі забезпечення ефективного функціонування туристичної сфери Запорізької області.

У другому розділі було поглиблено дослідження визначеної проблематики, що знайшло відображення через аналіз сучасного стану розвитку туристичної інфраструктури у обраному регіоні. Виконуючи

поставлене завдання було проведено оцінку розвитку готельного та ресторанного господарства в регіоні, визначено та проаналізовано сучасний стан розвитку санаторно-курортних закладів Запорізької області, що дало змогу провести ґрунтовну оцінку розвитку туризму у регіоні.

Написання кваліфікаційної роботи супроводжувалося використанням основних наукових методів дослідження, таких як порівняння, аналіз, методи дедукції та індукції, логічні методи, методи імперичних досліджень тощо.

Інформаційною базою для написання кваліфікаційної роботи слугували: Закони України, та інші нормативні документи (Накази, Рішення уряду тощо), підзаконні акти, публікації досліджень даної проблематики вітчизняними та зарубіжними науковцями, статті, підручники та посібники з організації туризму, статистики, економіки, статистичні збірники, урядові сайти та інша документація.

Результати отримані після проведення дослідження ґрунтуються на реальних показниках інфраструктурного забезпечення туризму Запорізької області та відображають стан туристичної сфери регіону. Зважаючи на це, ми переконані, що отримані результати можуть бути використаними для подальшого поглибленого дослідження проблем інфраструктурного забезпечення даного регіону та його впливу на розвиток туризму в Україні.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

1. 1. Сутнісні характеристики туристичної інфраструктури та оціночні показники її розвитку

Термін «туристична інфраструктура» – латинське словосполучення, що складається з понять «infra» (під) та «sturtura» (будова, розташування), пройшов тривалий шлях розвитку. На початку ХХ ст. під інфраструктурою розуміли комплекс споруд, що забезпечували дії збройних сил, – склади, військові бази, полігони тощо. У 40-х роках поняття «інфраструктура» почали використовувати для групи галузей, котрі забезпечували функціонування промислового та сільськогосподарського виробництва.

С. Юрченко зазначає, що «цей термін з 50-х років широко застосовують в економічній літературі. Під інфраструктурою стали розуміти сукупність галузей і видів діяльності, які обслуговують і виробничу, і невиробничу сфери економіки. На думку ж С. Синько та М. Скринько, інфраструктура як складова економіки, являє собою сукупність суб'єктів господарювання і специфічних акумульованих на певній території об'єктів загальноекономічного призначення, що задовольняють матеріальні, духовні й соціальні потреби людини через надання комплексу послуг з метою створення загальних умов для ефективного функціонування процесу суспільного відтворення та нормальної життєдіяльності людини.

У подальшому розвитку поняття «інфраструктура» все більше уваги вчені приділяють його поділу за сферами діяльності людини: на виробничу інфраструктуру, необхідну самому процесові виробництва, і на соціальну

інфраструктуру (охорона здоров'я, освіта, культура, побутове обслуговування тощо), що забезпечують повноцінне життя населення на локальному чи регіональному рівнях. Причому інфраструктуру розглядають як комплекс галузей і сфер діяльності, що створюють загальні умови для функціонування інших галузей.

Виходячи з цього, туристична інфраструктура, на нашу думку – це сукупність підприємств, установ і закладів, діяльність яких спрямована на задоволення потреб людей, котрі беруть участь в оздоровленні або відпочинку, а також шляхів сполучення і транспорту та об'єктів розміщення туристів, що забезпечують умови стабільного функціонування. Ми розглядаємо її цілісною системою, що складається з двох підсистем: соціальної та виробничої, які взаємопов'язані та взаємообумовлені відносно обслуговуючого суб'єкта. У свою чергу інфраструктура певною мірою формує туристичні регіони, сприяє туристичній спеціалізації та профілю господарювання, адже завдяки наявності інфраструктурних зв'язків між окремими об'єктами визначають якість обслуговування на тій чи іншій території. » [12]

Інфраструктуру окремого територіально-туристичного поєднання дослідники М. Рутинський і О. Стецюк розглядають у такому поєднанні послуг:

«з переміщення туристів (і в межах регіону відвідування, і транзитним проїздом його територією) різними видами транспорту;

гастрономічні (забезпечення туристів харчуванням);

екскурсійні (послуги екскурсоводів, перекладачів, супровідників груп);

рекламно-інформаційні й збутові (послуги закладів із бронювання місць на транспорті, у засобах розміщення, інформаційно-туристичних центрах, рекламних агентствах, медіа, видавництвах тощо);

із задоволення пізнавальних, розважальних і побутових інтересів;

торговельних підприємств;

юридичних, банківських і страхових установ;

контрольно-адміністративних органів (прикордонних, митних,

поліцейських служб тощо).

Розвиток соціальної інфраструктури має відповідати високим стандартам обслуговування, оскільки турист, віддалений від постійного місця проживання і максимально звільнений від повсякденних турбот, вимагає ефективного обслуговування у вільному часопроведенні. Тут вагоме місце належить закладам розміщення туристів, громадському харчуванню, побутовому обслуговуванню. Саме вони можуть створювати якісні параметри особистого споживання людини, яка відпочиває. » [34]

Система громадського харчування утворюється за рахунок ресторанів різного класу, барів, кафе та їдалень, пунктів швидкого приготування їжі та самообслуговування. До структури харчування входять; сніданок, напівпансіон, повний пансіон. Якщо пансіон охоплює триразове харчування, то напівпансіон – це дворазове харчування впродовж туро-дня. Їжу туристи розглядають не лише як фізіологічну потребу, а як задоволення, спосіб пізнання культури, традицій народу в країні перебування. Адже національна кухня - своєрідна візитівка народу. Наприклад, угорська кухня, характерна дуже гострими стравами, чимось нагадує запальний характер цього народу.

Під час придбання туру необхідно знати, що в багатьох народів існують обмеження або навіть заборона на певні страви. Так, християни, котрі дотримуються постів, обмежують використання м'ясних страв, а мусульмани не вживають свинини.

Заклади харчування за ознаками підпорядкованості розподіляють на об'єднані в ланцюги та підприємства, які працюють автономно. Серед існуючих ресторанних ланцюгів (безперечно, тут лідирує США) особливо зростають ланцюги ресторанів, головною продукцією яких є гамбургери та піца. З усіх ресторанних ланцюгів понад 2/5 становлять сандвічі. Згідно з існуючою класифікацією, до категорії сандвічі належать: гамбургери у ресторанах «Макдональдс», французькі сандвічі «Сабвей» і «Текс/Мекс» – «Тако-Бен».

За останні роки особливо швидко розвиваються ресторани, кафетерії у

великих торгових центрах, які також можуть функціонувати і в популярних туристичних центрах. Бажано, щоби заклади громадського харчування працювали з постійним контингентом, розміщеним у туристичних готелях, пансіонатах, санаторіях, зі змінним контингентом (міські ресторани, кафетерії та ін).

За видом обслуговування заклади харчування поділяються на такі, де організоване самообслуговування, і на такі, де обслуговують офіціанти. За формою власності вони можуть бути приватними або орендованими.

Класифікація закладів харчування:

1. за типом підприємств:

ресторани;

кафе;

бари;

їдальні;

буфети.

2. за формою власності:

приватні;

державні;

змішані (орендовані).

3. за видами обслуговування:

з системою самообслуговування;

з системою обслуговування за допомогою офіціантів.

Важливе місце у наданні послуг посідають об'єкти розміщення туристів. До основних таких закладів належать готелі й аналогічні заклади, комерційні та соціальні заклади розміщення та спеціалізовані заклади розміщення (рис. 4.7).

Заклади розміщення туристів – це будь-які об'єкти, «де туристам пропонують місце для ночівлі. За суттю розміщення туристів вважають найважливішим сегментом туризму. Адже комфортність таких об'єктів впливає на якість обслуговування. Основними закладами розміщення туристів є готелі,

мотелі, турбази, а всі інші – додаткові. Готелі – найпоширеніший тип розміщення туристів. Туристичні потоки прямо залежать від рівня їхнього розвитку та якості послуг, які вони надають. Якість місць проживання й обслуговування залежить передусім від обслуговуючого персоналу, а також матеріально-технічної бази і запропонованого сервісу.

На жаль, дотепер не існує єдиного критерію класифікації готелів. Найпоширенішою системою такої класифікації є кількість зірок. Від однієї зірки до п'ятих застосовують у Франції, Австрії, Угорщині, Єгипті, Китаї, Україні, Росії й інших країнах. Систему літер (А, В, С, D) використовують у Греції, систему «корон» або «ключів» – у Великій Британії. Система балів (від 100 балів – категорія однієї зірки і до 290 балів, що відповідає п'яти зіркам та інші системи класифікацій). Так, асоціація готелів Північних країн Європи (Данії, Швеції, Норвегії) теж побудована за принципами зірочок, але клас готелю визначають не зірками, а сонцями. Американці вважають, що розширення ланцюгів готелів із відповідними системами є гарантією якості.

За розмірами готелі розподіляють на чотири категорії: до 150 номерів, від 150 до 299; від 300 до 600; від 600 і більше номерів. За вартістю номерів є бюджетні (25-30 доларів); економічні (35-55); середні (55-95); першокласні (95-195), а також апартаментні (65-125) і фешенебельні (125-145 доларів).» [65]

Види закладів розміщення наведено у таблиці 1. 1. 1.

Таблиця 1. 1. 1

Види закладів розміщення туристів [узагальнено автором]

Готелі й аналогічні заклади	Комерційні та соціальні заклади розміщення	Спеціалізовані заклади розміщення
Готелі	Туристичні бази	Голтелі
Мотелі	Молодіжні готелі	Ботелі
Пансіонати	Кемпінги	Фотелі
Інші заклади	Бунгало	Альпотелі
	Будинки відпочинку	Притулки
	Інші засоби розміщення	Засоби розміщення на транспорті (залізничні вагони, причепа)

Окрім колективних засобів розміщення, до яких належать готелі й аналогічні заклади, а також спеціалізовані заклади, на туристичних маршрутах можуть пропонуватися й індивідуальні засоби розміщення – квартири, котеджі, особняки, де турист може поселитися на правах оренди або навіть безкоштовно (у родичів).

Готельний бізнес є самостійним економічним явищем. У розвитку туризму він посідає належне місце, починаючи з 90-х років XIX ст., коли почали будувати готелі для розміщення відпочиваючих. Спочатку, як і сам відпочинок, вони були сезонними. Але коли почав розвиватися транспорт, рівень життя став вищим, а курортно-відпочинкові місця – круглорічними, готелі теж перейшли на постійне функціонування. Це зумовило певні труднощі для наповнення таких об'єктів, тому адміністрації почали використовувати свої приміщення для проведення конференцій, з'їздів, різних нарад тощо. Для зручності готельного бізнесу створені готельні ланцюги - інтегровані ланцюги з однорідних готелів і готельні консорціуми, які об'єднують незалежні готелі. Інтегровані готельні ланцюги продають однорідні послуги. Усі готельні ланцюги мають відповідні назви і знаки. Найбільше інтегрованих ланцюгів є в США, а в Європі – у Франції.

«У сучасних умовах, завдяки використанню телекомунікаційних технологій та електроніки, створено комп'ютерні системи бронювання місць. Якісні зміни відбулися у системі придбання турпродукта: споживач може сам скласти тур-пакет, забронювати квитки та місце у готелі й подорожувати за особисто складеним маршрутом.

Якщо об'єкт громадського харчування і розміщення туристів є безпосередніми учасниками в обслуговуванні туристів і вони перебувають на території туристичних центрів, побутове обслуговування, більше тяжіє до постійного населення. Це може створювати певні труднощі у побуті для тих, хто відпочиває. Тому в місцях їхнього зосередження необхідно практикувати відкриття приймальних пунктів побутового обслуговування з повним

комплексом послуг. » [32]

У виробничій інфраструктурі вагомим сегментом вважають транспортну систему, сформовану з дорожньої мережі, транспортних засобів, пристроїв. Дорожньо-транспортна мережа у туристичних регіонах переважно комплексна, адже тут існують багатоцільові зв'язки - виробничі, трудові, туристичні, створені на основі залізничних, автомобільних, водних, повітряних доріг.

Важлива складова туристичної інфраструктури – залізничний транспорт, зручний у перевезенні будь-яких категорій туристів, починаючи від одиноких туристів і закінчуючи спеціально організованими туристично-екскурсійними потягами місцевого та дальнього сполучення. Залізниця вже понад півтора століття бере участь у розвитку туризму, формуванні туристичних пасажиропотоків.

Історія формування залізничної мережі у країнах світу щільно пов'язана із господарськими, військово-стратегічними потребами. Так, прокладання залізниці у США мало на меті не лише господарську, а й військово-стратегічну мету - освоювати землі так званого Дикого Заходу. До середини XIX ст. будівництво залізниць розгорнулося майже в усіх країнах Європи й у США. В Азії, Африці, Австралії воно розпочалося з другої половини XIX ст. Якщо перша залізниця в Англії була прокладена 1825 р., то в Україні - у 1861 р. (Перемишль - Львів). Протяжність залізниць світу в 1913 р. досягла 1 млн км. Під час всесвітньої кризи 30-х років приріст залізничної мережі уповільнився, а в багатьох розвинутих країнах були навіть закриті й демонтовані переважно старі лінії. У наш час простежується тенденція до скорочення протяжності залізниць. Якщо в 50-х роках XX ст. у світі вона становила 1320 тис км, то в середині 90-х - 1180 тис. км.

На сучасному етапі залізниці функціонують у понад 140 країнах світу. Найбільші з них – Транссибірська (Москва - Владивосток) – 9332 км, Трансазійська (Стамбул - Тегеран - Делі - Дакка - Сіттахонг) – понад 7 тис. км; Трансканадська (Прінс - Едмонтон - Квебек) - 4,9 тис. км; Трансамериканська

(Сан-Паулу - Ла-Пас - Антофагаста) – понад 3 тис. км та ін.

Щільність залізничної мережі, яка вимірюється кількістю кілометрів залізничної колії на 100 км² території, найвища у розвинутих країнах. У Німеччині, наприклад, вона становить майже 11 км/100 км², Японії - понад 7 км/100 км², США - 1,7 км/100 км², а в Африці 1 км залізничної колії припадає на 300 км², Азії - на 200 км поверхні суші. В Україні щільність залізничної мережі сягає 3,8 км/100 км². Подальший розвиток залізничного транспорту з метою посилення його значення у формуванні туристичних пасажиропотоків повинен розвиватися за такими напрямками:

прокладання високошвидкісних магістралей;

підвищення комфортності вагономісць до готельного рівня;

організація спеціальних туристичних поїздів на залізничному транспорті.

Запровадження супершвидких потягів із підвищеною комфортністю є вкрай необхідним заходом, щоби можна було вистояти в конкуренції за сучасного вибагливого ту-риста-мандрівника. Перший такий потяг - шинксансен (куля-потяг) побудовано в Японії (1964 р.). Середня швидкість його руху досягла 210 км/год. У Європі потяги, які успішно стали використовувати для туристичних перевезень, запроваджені дещо пізніше. У Франції потяги зі швидкістю 200-300 км/год і підвищеною комфортністю функціонують між Парижем та Марселем, Парижем і Леоном, Парижем і Каннами та ін. «Еигівіат» 50-кілометровий тунель під Ла-Маншем - це високошвидкісна магістраль, що з'єднує Париж із Лондоном за 3 год. Залізничні подорожі традиційно найпопулярніші й серед німців, англійців, швейцарців.

За останні роки дещо більше зацікавилися залізничним туризмом й американці. Тут найпопулярніші такі маршрути: «Транс-Канада» (десятидобовий переїзд із Ванкувера до Монреалю через Вінніпег і Оттаву); «Транс-Америка» (12 діб із Вашингтона до Лос-Анджелеса через Чарльстон, Новий Орлеан, Ель-Пасо та ін.); «Транс-Атлантика» (із Манагуа до південної

окраїни Південної Америки).

Для туристичних перевезень використовують спеціальні експреси в Австралії, які з'єднують Сідней із Пертою. Залізничні маршрути є в Індії, Індонезії, навіть в Африці, прокладені від Преторії до Кейптауна. Цей екзотичний маршрут дає змогу ознайомитися з усіма африканськими природними зонами.

В Україні теж організують залізничні тури: одноденні «сніжні потяги», «грибні потяги» у Карпати, нетривалі (2-3 доби) – переважно для екскурсійно-туристичних поїздок школярів «Схід – Захід», «Захід – Схід». Значно рідше влаштовують багатоденні турпоїздки (від 5 днів).

На коротких дистанціях, а також на екскурсійних маршрутах, серйозно конкурують зі залізничним транспортом автомобільні перевезення. Роль автотранспорту, який перевозить туристів безрейсовими, але добротними дорогами, дуже вагома. Особливо він зручний для перевезення туристів на незначні відстані. Щоправда, внаслідок прокладання сучасних доріг-автобанів – радіус вигідності перевезення туристів постійно зростає і може досягати понад 1 тис. км.

Автомобільний транспорт особливої популярності серед туристів світу набув у період між двома світовими війнами. Цьому сприяли не лише збільшення кількості автомобілів, а й відкриття мережі заправок, майстерень з їхнього ремонту, організованих стоянок. Здійснювали реконструкцію старих і будівництво нових доріг. У 1937 р. у світі налічувалося 40 млн автомобілів. За останні 70 років їхня кількість збільшилася майже у 20 разів. Протяжність автодоріг досягла близько 30 млн км, а протяжність автострад, що спеціально будують для швидкісного сполучення, також постійно зростає. Наприклад, у США за загальної протяжності автомобільних доріг 6370 тис. км автостради становлять 73,1 тис. км, Японії відповідно - 1153 й автострад 53,3 тис. км, Франції - 974,0, у тому числі автострад - 7,9 тис. км, Німеччині- 656, 0, у тому числі автострад 11,1 тис. км, Польщі - 377 тис. км, автострад 0,24 тис. км, Чехії

- 128, у тому числі автострад 0,39 тис. км. В Україні поліпшені дороги становлять понад 160 тис. км⁵⁴.

Країни, що розвиваються (Африка, Центральна та Південна Америка, більшість країн Азії), значно відстають за протяжністю доріг із твердим покриттям від розвинутих країн, але тут домінує автомобільний транспорт, який успішно використовують для перевезення туристів на невеликі відстані. Найбільшою перешкодою для подальшого такого застосування автомобільного транспорту, зокрема на далекі відстані, є недостатня кількість сучасних доріг і висока вартість їхнього будівництва. Щоправда, останніми роками країни, які розвиваються, особливу увагу приділяють будівництву міжнародних трас (автобанів). Так, в Америці споруджується Панамериканська дорога, що з'єднає Канаду, країни Центральної Америки з Аргентиною й Чилі. Інтенсивно будують Трансамазонську дорогу для сполучення Бразилії, Перу, Колумбії, Венесуели та інших країн.

В Азії розвинута система доріг, що з'єднує Індію з Туреччиною та європейськими країнами. В Африці прокладена асфальтна дорога через пустелю Сахара, яка сполучає Алжир з Країнами Гвінейської Затоки⁵⁵.

Перспективний проект будівництва планового автобану Лісабон - Київ з розгалуженням до Харкова та Москви, а далі - через Казахстан, Монголію аж до Китаю. Важливе значення для перевезення туристів на південь матимуть меридіанні дороги, що з'єднують північні країни з узбережжям Середземного та Чорного морів.

Автобусний туризм, зокрема міжнародний, є відносно молодим. Він започаткований у 70-х роках ХХ ст. Після загострення конкуренції між залізничними й автобусними компаніями було створено об'єднання автобусних перевізників - Раду «Євроліній» («Eurolines»), яке об'єднало 33 європейські країни. Після підписання Шенгенської угоди середньорічне зростання автобусних перевезень становило 1,5 в. Особливо популярними стали міжнародні тури вихідного дня містами Європи. Автобусотури тривають

упродовж року, бо на його розвиток менше впливають кліматичні умови.

Автобусні перевезення здійснюють і на власних автобусах туристичних фірм, а також на орендованих автобусах у незалежних автотранспортних підприємств.

Популярними у наш час стали подорожі з використанням особистого транспорту, насамперед у вихідні або святкові дні. Це зазвичай поїздки пізнавального характеру до історико-культурних пам'яток або оздоровчо-відпочинкові (виїзд на природу, до організованих місць відпочинку).

Прокат автомобілів дуже популярний, зокрема у культурно-оздоровчих центрах, де працюють автопрокатні контори. Оренда автомобіля може навіть входити до пакета послуг.

Одним із найдешевших способів перевезення пасажирів-туристів спеціалісти вважають водний транспорт, що здійснюють за допомогою пароплавів, паромів, катерів. Дуже популярний серед туристів круїзний відпочинок, попит на який постійно зростає. У світі круїзні компанії експлуатують сотні пасажирських суден. Основна технічна тенденція останніх років - збільшення розмірів кораблів аж до 2 тис. і більше пасажирів-круїзників.

Найбільший пасажирський лайнер світу - американський Oasis of the Seas («Оазис морів») - може розмістити на 16 палубах 2160 членів екіпажу та 6630 пасажирів.

Географію морських перевезень пасажирів визначає не мережа шляхів, як це характерно для автомобільного та залізничного транспорту, а розташування портів, морських каналів, задіяних у круїзні маршрути. Найважливішими каналами світу є Суецький (завдовжки 161 км), Панамський (82 км) і Кільський (99 км). Усього в світі налічується 2 тис. морських портів. На басейн Атлантичного океану припадає понад 3/5 загальної кількості портів, вирізняються також порти басейну Тихого океану.

Тривалість круїзних подорожей різна: від 7 до 14 днів і більше. Спеціалісти вважають, що найпопулярнішими є однотижневі (близько 40 %

усіх круїзів). Загально визнаними круїзними маршрутами за літньої навігації в Європі вважають Середземноморські та круїзи фіордами Норвезького моря, а взимку - Карибським морем із відвідуванням острівних країн. З-поміж зимових програм, які пропонують тур-оператори, вирізняються маршрути: Японія - Південно-Східна Азія; Австралія – Нова Зеландія. Круїзний бізнес на суперсучасних лайнерах має всі можливості для подальшого розвитку.

Зростає масовість повітряного, авіаційного транспорту. Завдяки йому скорочуються терміни подорожі, зростають короткотривалі тури на великі відстані.

Нині у світі налічується понад 1300 авіакомпаній. У середньому щорічно на авіарейсах перевозять 1,5 млрд осіб. В обслуговуванні міжнародних повітряних сполучень бере участь понад 1 тис. аеропортів⁵⁸. Найпопулярнішими авіакомпаніями серед міжнародних пасажирів-туристів вважають американські «Delta Airlines», «Pan American», «United», французьку «Air France», німецьку «Lufthansa», британську «British Airways» тощо.

Мережа міжнародних перевезень покриває всі туристичні макрорегіони та субрегіони світу і понад 150 держав світу.

Регулюють авіаперевезення Міжнародні авіаційні організації. Найавторитетніша з-поміж світових структур авіатранспорту Міжнародна організація цивільної авіації (CAO), яка об'єднує 183 держави. Відома також Міжнародна асоціація повітряного транспорту (IATA). Туристичні агентства беруть участь у міжнародних авіаційних організаціях через спеціальне відділення Міжнародної організації агентів авіакомпаній, а також через міжнародну організацію цивільних аеропортів.

Форми взаємодії туристичних фірм з авіакомпаніями відбуваються за допомогою:

- бронювання місць і викупу авіаквитків через агентства авіакомпаній;
- бронювання місць та викупу авіаквитків через системи бронювання;
- договорів з авіакомпаніями на квоту місць на регулярних авіалініях;

укладання агентських угод і роботи агентства з продажу авіаквитків для своїх туристів;

організації чартерних рейсів для туристичних перевезень.

Здійснивши всі стадії контракту з авіакомпаніями, тур-агент повинен вибрати найвигідніший контракт на туристичні перевезення.

Попит на авіатранспорт особливо зріс після впровадження реактивних двигунів у 50-х роках ХХ ст. Завдяки цьому європейці, американці мають змогу відпочивати у найвіддаленіших регіонах світу, зокрема в туристичних центрах Карибського басейну, Середземномор'я, на островах Тихого, Індійського океанів, у Південно-Східній Азії, Австралії й інших регіонах.

В авіаційному транспорті високими темпами зростає використання широкофюзеляжних літаків, які спеціалізуються на міжнародних чартерних рейсах і вважаються технологічною основою сучасного туризму. В останні роки у зв'язку з необхідністю економії палива й охорони навколишнього середовища зростає популярність літаків скороченого та вертикального злетів, завдяки чому можна буде успішно перевозити туристів на короткі (навіть на одноденних маршрутах і внутрішньоміських рейсах) та середні дистанції, що посилить конкуренцію між авіацією й автотранспортом.

Серед інших інфраструктурних галузей туризму чільне місце посідає сувенірне виробництво, яке ґрунтується на створенні й популяризації мистецьких зразків і враховує національні особливості території, де прокладені насамперед міжнародні туристичні маршрути.

Отже визначивши поняття туристичної інфраструктури у наступному розділі нашої роботи ми спробуємо розглянути і

1. 2. Історія розвитку туристичної інфраструктури в Україні та регіоні

Термін «інфраструктура» вперше був застосований у працях А. Маршала та Д. Кларка у першій половині ХХ ст. Зазначені науковці визначали інфраструктуру, як сукупність галузей і видів діяльності, які обслуговують виробництво і населення. Згідно Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про туризм» туристична інфраструктура – це сукупність різних суб'єктів туристичної діяльності:

- а) готелів;
- б) туристичних комплексів;
- в) кемпінгів;
- в) мотелів;
- г) пансіонати;
- д) підприємств харчування, транспорту, закладів культури та спорту.

Основна мета створення зазначених суб'єктів в Україні – забезпечення прийому, обслуговування та перевезення туристів [7]. Відтак, туристична інфраструктура – це сукупність штучно створених рекреаційних закладів та супутніх об'єктів, побудованих для загального користування за рахунок державного інвестування: автомобільні та залізничні дороги, пункти пропуску, аеропорти, лікарні, школи та ін. Історія розвитку туристичної інфраструктури на теренах українських земель розпочалася ще за часів Київської Русі. Сьогодні вона представлена надбаням, що налічує 2000 унікальних архітектурних пам'яток. Зокрема відзначимо, Києво-Печерську Лавру та Софійський собор, які внесені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, руїни Золотих воріт, Кирилівська та Андріївська церкви, Видубицький монастир, Володимирський собор, Маріїнський та Кловський палади, Національний театр опери та балету, Унікальний Андріївський узвіз, архітектурний ансамбль Хрещатика, близько 30 музеїв, численні пам'ятки. Суттєвим чинником формування інфраструктури гостинності на Русі були риси слов'янського темпераменту, особлива увага до гостей, створення для них комфортних умов під час розміщення, забезпечення їх їжею. Зокрема, ставлення з повагою до гостей заповідає синам у «Повчанні»

київський князь Володимир Мономах, Іноземних гостей київські князі найчастіше приймали в літніх резиденціях, серед яких найвідомішими були: «Красний двір Володимира Великого» на Печерську та «Вишгород» біля Києва [6]. З-поміж перших закладів гостинності у Київській Русі були відомі заїжджі двори, які називали «ями». З розвитком поштового сполучення у XV ст. такі двори створювали біля поштових станцій, підпорядкованих Ямському наказу. У великих містах почали виникати гостинні двори. Вони вирізнялися вищим комфортом порівняно зі заїжджими дворами. Їхніми послугами користувались купці та державні службовці. Гостинні двори часто огороджували оборонними стінами, баштами, мали декілька в'їзних воріт. На чумацьких і торгових шляхах України послуги гостинності надавали корчми. Вони торгували хмільними напоями, були місцем зупинки для подорожніх, а також розваг («шинки», «корчми-заїзди»). Корчма складалась із двох чітко розділених частин:

1. Приміщення для харчування: з двома кімнатами;
2. Приміщення для ночівлі.

У містечках та великих селах, на узбіччі доріг, діяли корчми із заїздами. У плануванні цього типу корчми посередині фасадної стіни був в'їзд у формі брами в коридор, що пролягав через усю будівлю. По боках розташовувались кімнати для приїжджих, корчма і помешкання корчмаря [6].

В Україні туристична інфраструктура інтенсивно почала розвиватися лише у другій половині XIX ст. У першій половині XIX ст. серед передової української інтелігенції зростає інтерес до історико-культурних та природних пам'яток своєї Батьківщини. Зокрема, значну увагу організації народознавчих мандрівок приділяли члени «Руської трійці» М. Шашкевич, І. Вагилевич та Я. Головацький [1, 14–31]. У другій половині XIX ст. було досліджено лікувальний потенціал Криму, Прикарпаття та Закарпаття. Поштовхом розбудови готелів було відкриття у 1889 р. регулярного залізничного сполучення, що зумовлювало збільшення кількості подорожуючих, які прибували до Києва. Наприкінці XIX ст. почали створювати перші туристичні

бюро, які займалися організацією туристичних подорожей у регіоні. Зокрема це Ялтинське екскурсійне бюро (1895 р.). Такі ж організації наприкінці XIX – на початку XX ст. були організовані і в Галичині – у Львові, Перемишлі. На цей же період припадає початок освоєння рекреаційно-туристичних місцевостей Яремчі та Ворохти. В Українських Карпатах розвивається лещетарський туризм [9, 24–46]. У 20-х роках XX ст. на українських землях були відкриті перші будинки відпочинку – спочатку на Донбасі, а згодом і в інших придатних для цього місцевостях. Водночас розвивається і курортологія. Для розв’язання проблем грязелікування і бальнеотерапії при захворюваннях серцево-судинної та нервової систем, органів травного тракту та сечовивідних органів у 1928 р. був створений Одеський науково-дослідний інститут курортології [7; 15, 14–32; 3, 103–125]. За часів СРСР туризм в Україні розвивався на профспілковій та відомчій основах. Путівки на бази та у будинки відпочинку були своєрідним видом пільг. Профспілковим туризмом в Україні керував «Укрпрофтуризм». А іноземним туризмом монополюю займався «Інтурист» та «Супутник». До 1991 р. рекреаційно-туристична галузь України функціонувала в єдиному рекреаційнотуристичному комплексі Радянського Союзу. Курорти належали державі, а керівництво туристичною діяльністю велося централізовано. Перші роки незалежності України (1991 – 1993 рр.) були складним для розвитку туризму у нашій країні. Обсяг туристичної діяльності на внутрішньому ринку зменшився у чотири рази, а кількість іноземних туристів, які відвідали Україну, скоротилися до 80 %. Лише 120 тис. іноземних туристів було зареєстровано у 1992 р. [7]. Новий етап розвитку українського туризму розпочався з прийняттям Верховною Радою України «Закону про туризм» (1995 р.). Сьогодні його розглядають як одну із найперспективніших галузей економіки України. Для обслуговування туристів використовуються можливості понад 3000 закладів оздоровлення та відпочинку, майже 1400 готелів, мотелів, кемпінгів різних форм власності, 3500 транспортних засобів. Туристичною діяльністю займаються 2,5 тис. підприємств, на яких працюють понад 100 тис. людей [8].

Характеризуючи сучасний стан розвитку туристичної інфраструктури України, відзначимо, що вона представлена сьогодні чотирма основними елементами:

1. Об'єкти розміщення;
2. Об'єкти харчування;
3. Супутня та комунікаційна сфери [11, 34–53; 14, 68–93].

Туристична інфраструктура представлена сукупністю матеріально-речових об'єктів, діяльність яких спрямована на задоволення туристичних потреб населення. Вона включає матеріально-технічну базу функціонально-господарських структур в Україні. Деякі вітчизняні дослідники до туристичної інфраструктури відносять також і туристичні об'єкти природного походження, історичні пам'ятки, музеї та ін. Рекреаційні ресурси туристичної інфраструктури займають особливе місце у розвитку всієї туристичної галузі. До ресурсів туристичної інфраструктури зараховують:

1. Сукупність природних об'єктів;
2. Комплекс штучно створених людиною об'єктів, що мають комфортні властивості та придатні для створення туристичного продукту.

Як правило, їх наявність визначає формування туристичного бізнесу у тому чи іншому регіоні. Зокрема це наступні об'єкти історичного та культурного значення:

1. Музеї;
2. Пам'ятники та пам'ятні місця, пов'язані з історичними подіями, життям і діяльністю видатних представників науки, техніки, культури;
3. Унікальні архітектурні та етнографічні об'єкти;
4. Об'єкти, що демонструють сучасні досягнення країни в будівництві, сільському господарстві, промисловості, культурі, медицині науці та спорті [12, 48–64; 13, 98–112].

Туристична інфраструктура України має свою структуру, що потребує постійного розвитку та модернізації. До елементів основної туристичної інфраструктури належать:

1. Об'єкти розміщення;
2. Об'єкти харчування;
3. Об'єкти транспортування туристів.

До супутньої інфраструктури належать:

1. Заклади культури;
2. Розважальні заклади;
3. Спортивні заклади;
4. Заклади охорони здоров'я, в межах яких надаються додаткові послуги

туристу.

Поглиблюючи дослідження, ми розглянемо у розвиток туристичної інфраструктури у Запорізькій області. Так слід зазначити, що у даному регіоні, мабуть, як ніде в Україні, помітні традиції, які сягають корінням в багату історію краю.

Сприятливий клімат і вдале географічне положення Запоріжжя привертали людину з незапам'ятних часів. Найдавніші стоянки первісних людей у річковій долині порожистої частини Дніпра відносяться до епохи середнього палеоліту (100-40 тис. років тому). Протягом багатьох століть територія краю була своєрідним коридором, яким проходили різні народи, де схрещувалися різні культури. Кіммерійці, скіфи й сармати, готи і гуни, авари, хазари, половці, печеніги, слов'яни залишили після себе в Придніпровських степах різноманітні археологічні пам'ятки.

Після татаро-монгольської навали 1237-1240 рр. територія Запорізького краю на два століття увійшла до складу Золотої Орди.

У 1445 р. запорізькі степи по лівому берегу Дніпра увійшли до складу Кримського ханства. З кінця XV до середини XIX ст. їх населяли кочові та напівосілі ногайці.

Природно-географічні та історичні умови у XV - XVI ст. сприяли тому, що південноукраїнські землі стали одним із центрів формування запорізького козацтва. Одним із його головних оплотів і символів став острів Хортиця,

відомий ще з давньоруських часів.

Подією загальноукраїнського значення стало формування з окремих козацьких загонів та промислових артілей соціально-політичної та військової організації запорозького козацтва - Запорозької Січі («Війська Запорозького Низового»).

Запорозька Січ стала першим на території України політичним формуванням з усіма ознаками республіки. Вона довго зберігала свою незалежність та займала визначне місце в міжнародних відносинах - європейські держави встановлювали з нею дипломатичні відносини та шукали військового союзу.

Наприкінці XVIII ст. землі південної України увійшли до складу Російської імперії.

Процес нового заселення та освоєння земель сучасної Запорізької області був складним. В ньому взяли участь представники багатьох народностей, що призвело до розвитку краю як багатонаціонального. Це забезпечило запозичення господарських навичок, окремих особливостей життя і побуту одним народом в іншого, викликало до життя своєрідне злиття культурних та господарчих традицій. Складовою частиною населення території сучасної Запорізької області стали іноземні переселенці: німці - меноніти, болгари, євреї, гагаузи, поляки, серби, греки, албанці.

Запоріжжя стало одним із полігонів, де втілювалися стратегічні плани індустріалізації СРСР. У 1927 р. почалося будівництво ДніпроГЕСу – самої могутньої гідроелектростанції у Європі на той час. Поряд прискореними темпами споруджувався комплекс нових енергоємних підприємств.

Бурхливий розвиток економіки та культури краю був перерваний II Світовою війною.

Однією з найяскравіших сторінок в історії області є післявоєнне відродження запорізького індустріального комплексу - ДніпроГЕСу та підприємств чорної та кольорової металургії. До початку 1950 р. відновили

роботу всі 670 заводів і фабрик області. У 1950-1970 рр. в області були створені нові галузі індустрії – електротехнічна, хімічна. Продовжував зростати енергетичний потенціал області. Поруч із введенням у дію ДніпроГЕСу-2, споруджено Запорізьку ДРЕС та Запорізьку атомну електростанцію.

Події української національно-демократичної революції 1917-1920 рр. на Запоріжжі (добірка документів з фондів Державного архіву Запорізької області)

Бурхливі революційні події 1917 р. призвели до падіння Російської імперії і надали історичний шанс українському народові, як і багатьом іншим, реалізувати своє право на самовизначеність та розбудову власної незалежної держави. Один з вдумливих політиків тієї доби – О. Шульгин досить тонко підмітив: “Історія, така скупа для українців протягом віків, занадто щедро наділила їх державними подарунками протягом місяців. Державність, самостійність, влада з усіма своїми труднощами і несподіванками не прийшла, а злетіла до нас... Україні довелось вести своє державне будівництво серед нечуваних обставин, на руїнах знесиленої Росії, на руїнах світової війни”. З самого початку Україна в силу об'єктивних причин опинялася в епіцентрі боротьби різних зовнішніх сил, неодноразово зазнавала воєнної агресії з боку Німеччини, Австро-Угорщини, Росії, Англії, Франції, Польщі, Румунії тощо. Та незважаючи на всі об'єктивні і низку суб'єктивних чинників (головним з яких була відсутність єдності української нації, яка ще не повністю сформувалася) український народ доклав героїчних зусиль для розбудови власної держави. Протягом 1917-1920 рр. українська державність набувала різних форм (Українська Народна Республіка періоду Центральної Ради, Директорія, Українська Держава гетьмана П. Скоропадського) і закріпила в свідомості всього українства давню ідею самостійної держави, яка бере свій початок ще з часів гетьмана Б. Хмельницького.

Символічним актом возз'єднання українських земель в єдину державу стала злука ЗУНР (Західноукраїнської Народної Республіки) та УНР, яку було урочисто проголошено 22 січня 1919 р. на Софіївському майдані у Києві. А

передувало цій визначній події скликання Директорією Конгресу Трудового Народу, який мав дістати «всі верховні права і повновласність рішати всі питання соціального, економічного і політичного життя Республіки». 23 січня 1919 р. Трудовий конгрес ратифікував «Універсал Соборності».

1. 3. Нормативно-правова база розвитку туристичної інфраструктури в Україні

Туристична сфера України, так само як і у світі, сьогодні відіграє надзвичайно важливу роль у соціально-економічному житті країни. Зростає її статус та зацікавленість держави в подальшому розвитку галузі, посилюється вплив туризму практично на всі сфери життя і діяльності людини. Прийнятий Верховною Радою України 15 вересня 1995 року Закон України «Про туризм» констатує: «Держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів розвитку національної культури та економіки і створює сприятливі умови для туристичної діяльності».

Що особливо важливо, це визначення повністю відповідає рекомендаціям Гаазької міжпарламентської конференції з туризму (10-14 квітня 1989 р.) - найавторитетнішого туристичного форуму сучасності, де зазначено: «Країни повинні визначити свої національні пріоритети та роль туризму в «ієрархії» таких пріоритетів, а також оптимальну стратегію розвитку туризму в рамках цих пріоритетів».

Рекомендації конференції містять також тези, що мають винятково важливе значення для розвитку туризму. Вони стосуються ролі парламентських, урядових та інших державних інституцій в організації туристичної діяльності, а також планування розвитку туризму: "Необхідно, щоб державна влада на всіх рівнях у всіх країнах, особливо парламенти, відігравали

активну роль у справі створення сприятливих умов для туризму і, зокрема, надавали фінансові та інші ресурси для реалізації всеохоплюючих програм, присвячених туризму.

Нинішній і майбутній розвиток туризму потребує активнішої підтримки з боку урядів у плані інформації та просування туризму, а також забезпечення інфраструктури; необхідно освоювати нові ринки, робити кроки щодо забезпечення співпраці в усіх сферах – державних і приватних – в інтересах максимального заохочення сектора туризму.

Туризм необхідно планувати на комплексній основі, брати до уваги всі аспекти законодавства, що стосуються інших секторів, таких як транспорт, зайнятість, охорона здоров'я, сільське господарство, зв'язок тощо».

Потрібно визнати, що реалізація цих рекомендацій повільно, але розпочинається і в Україні. Зроблено перші реальні кроки на шляху законодавчого забезпечення та комплексного планування розвитку вітчизняної туристичної галузі.

Так, правову базу діяльності туристичної галузі країни закладено Законом України «Про туризм». Він є основоположним законодавчим актом, що визначає загальні правові, організаційні, виховні та соціально-економічні засади реалізації державної політики в галузі туризму, всебічно регламентує туристичну діяльність в Україні, створює умови для стимулювання ділової активності суб'єктів туристичного підприємництва, забезпечує оптимальний рівень державного регулювання процесу розвитку вітчизняного туризму. Закон України «Про туризм» став правовим підґрунтям для розробки цілого комплексу галузевих нормативно-інструктивних документів, що регламентують конкретні аспекти туристичної діяльності.

Про визнання вагомості туризму, його впливу на розвиток життя країни свідчать останні Укази Президента України від 02.03.2001 року «Про підтримку розвитку туризму в Україні» та від 21.02.2007 року «Про заходи щодо розвитку туризму і курортів в Україні».

В цілому ж державна політика в галузі туризму визначається Верховною Радою України. Згідно із Законом України «Про туризм» основними напрямками державної політики в цій сфері є:

залучення громадян до раціонального використання вільного часу, проведення змістовного дозвілля, ознайомлення з історико-культурною спадщиною, природним середовищем, організація оздоровлення населення;

забезпечення раціонального використання та збереження туристичних ресурсів, становлення туризму як високорентабельної галузі економіки України, створення ефективної системи туристичної діяльності для забезпечення потреб внутрішнього та іноземного туризму;

створення та вдосконалення нормативно-правової бази в галузі туризму відповідно до чинного законодавства України, міжнародних норм і правил;

захист прав та інтересів держави в галузі туризму;

створення сприятливого для розвитку туризму податкового;

валютного, митного, прикордонного та інших видів контролю;

створення економічних умов, які стимулюють розвиток туризму;

запровадження пільгових умов для організації туристичної та екскурсійної роботи серед дітей, підлітків, молоді, інвалідів та малозабезпечених верств населення;

заохочення національних та іноземних інвестицій в розвиток туристичної індустрії;

встановлення порядку стандартизації, сертифікації та ліцензування в галузі туризму;

впровадження системи статистичної звітності суб'єктів туристичної діяльності;

визначення порядку управління державною власністю в галузі туризму;

створення рівних можливостей на ринку туристичних послуг для суб'єктів підприємництва незалежно від форм власності, сприяння розвитку конкуренції, забезпечення дотримання у цій галузі антимонопольного

законодавства;

забезпечення безпеки туристів, захист їх прав, інтересів та майна;

підтримка розвитку туризму в регіонах, визначення статусу окремих туристичних центрів, створення умов для пріоритетного розвитку туристичної індустрії;

організація та розвиток системи наукового забезпечення галузі туризму, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації туристичних кадрів;

розвиток співробітництва із зарубіжними країнами та міжнародними організаціями, участь у міжнародних програмах розвитку туризму, розробка та укладання міжнародних двосторонніх і багатосторонніх договорів у галузі туризму та визначення механізму їх реалізації.

Закон України «Про туризм» констатує, що центральним органом державної виконавчої влади в галузі туризму є Державний комітет України по туризму, повноваження якого визначаються цим законом та положенням, що затверджується Кабінетом Міністрів України. Але у зв'язку з неодноразовою реорганізацією структурних підрозділів уряду Державний комітет України по туризму було реформовано, спочатку у Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму шляхом об'єднання з іншими комітетами, а з 2002 року створено Державну туристичну адміністрацію України, яка є правонаступником вищевказаних формувань, реалізує державну політику в галузі туризму і несе відповідальність за подальший його розвиток.

Орган державної виконавчої влади в галузі туризму бере участь у підготовці проектів законодавчих та інших нормативних актів з питань туризму. В межах своїх повноважень він:

розробляє і затверджує нормативні акти, узагальнює практику застосування законодавства та вносить пропозиції щодо його вдосконалення;

визначає перспективи та напрями розвитку внутрішнього та міжнародного туризму, його матеріально-технічної та соціальної бази, забезпечує їх виконання; координує діяльність міністерств і відомств,

туристичних підприємств та організацій незалежно від форм власності у питаннях, пов'язаних з прийомом та обслуговуванням туристів в Україні та організацією туристичних поїздок за кордон;

організовує інформаційну, рекламну та видавничу діяльність з питань туристичної діяльності;

сприяє розвитку конкуренції на ринку туристичних послуг, створює рівні можливості на ньому для всіх суб'єктів підприємництва незалежно від форм власності;

здійснює ліцензування (позбавляє ліцензій) діяльності суб'єктів підприємництва незалежно від форм власності, що надають туристичні послуги. Разом із Державним комітетом України по стандартизації, метрології та сертифікації встановлює державні стандарти у сфері туристичних послуг, проводить сертифікацію та атестацію туристичних підприємств, контролює виконання ними умов та правил прийому і обслуговування туристів;

організує підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації туристичних кадрів, проведення науково-дослідних робіт у галузі туризму;

бере участь у зовнішньоекономічній діяльності в галузі туризму, представляє інтереси України з питань туризму в інших країнах та міжнародних організаціях, укладає відповідно до чинного законодавства міжнародні угоди, відкриває туристичні представництва за кордоном.

Рішення органу державної виконавчої влади в галузі туризму, що регулюють питання туризму та видані в межах його повноважень, є обов'язковими для міністерств і відомств, місцевих органів державної виконавчої влади, суб'єктів підприємництва незалежно від форм власності, туристів.

Повноваження місцевих органів державної виконавчої влади в галузі туризму визначаються положеннями про них, які затверджуються місцевими органами державної виконавчої влади за погодженням з центральним органом державної виконавчої влади в галузі туризму.

Нормативно-правова база туристичної діяльності регулюється як спеціальним, так і загальним законодавством. До норм загального законодавства належать:

Конституція України, якою закріплені основні права і свободи людини, їх гарантії;

Закони України «Про захист прав споживачів», що є основою державного регулювання безпеки товарів і послуг з метою захисту людини, її майнового та природного середовища;

«Про порядок виїзду із України і в'їзду в Україну громадян України»;

«Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті»;

«Про страхування»;

«Про рекламу»;

«Про державний кордон України»; «Про охорону навколишнього природного середовища»;

«Про правовий статус іноземців»;

«Про підприємництво»;

«Про підприємства в Україні»;

«Про охорону культурної спадщини» тощо.

Правове забезпечення підприємницької діяльності, в тому числі туристичної, гарантується насамперед Господарським кодексом України. Ключовими його розділами є:

загальні положення щодо підприємництва (суб'єкти, свобода, обмеження, принципи та організаційні форми);

умови здійснення підприємництва (державна реєстрація, право наймання працівників і соціальні гарантії, відповідальність суб'єктів, припинення діяльності);

стосунки підприємця і держави (гарантії прав, державні підтримка та регулювання, діяльність іноземних підприємств, міжнародні договори).

Даний кодекс визначає види та організаційні форми підприємств, правила

їхнього створення і ліквідації, механізм здійснення ними підприємницької діяльності; створює однакові правові умови для функціонування підприємств незалежно від форм власності і системи господарювання; забезпечує самостійність підприємств, чітко фіксує їхні права та відповідальність у здійсненні господарської діяльності, регулює відносини з іншими суб'єктами господарювання і державою.

Будь-яке підприємство діє на підставі власного статуту, тобто певного зібрання обов'язкових правил, що регулюють його індивідуальну діяльність та взаємовідносини з іншими суб'єктами господарювання. Статут має відповідати основним положенням закону України про підприємства; його затверджує власник (власники) чи засновник (засновники) підприємства. У статуті підприємства визначаються: його точне найменування та місцезнаходження; власник (власники) або засновник (засновники); основна місія і цілі діяльності; органи управління та порядок їхнього формування; компетенція (повноваження) трудового колективу та його виборних органів; джерела та порядок утворення майна; умови реорганізації і припинення існування.

В туристичному підприємстві, як і в будь-якому іншому, важливу соціальну роль відіграє колективний договір – угода між трудовим колективом та адміністрацією, що укладається щорічно і не може суперечити чинному законодавству України. Колективним договором регулюються виробничі, трудові та економічні відносини трудового колективу з адміністрацією (власником) будь-якого підприємства, яке використовує найману працю.

Важливо зазначити, що на діяльність туристичного підприємства поширюється дія всіх законодавчих актів регламентуючих підприємництво в Україні взагалі.

Крім того, Запорізька область належить до високоіндустріалізованих та високоурбанізованих регіонів України. Специфіка регіону – наявність розвинутого гірничо-металургійного комплексу, що здійснює величезний тиск на довкілля. Область має значний транзитний потенціал та значні

енергогенеруючі потужності, високий потенціал розвитку відновлюваної та альтернативної енергетики, значний потенціал для інтенсивного розвитку туристично-рекреаційної сфери. Не зважаючи на це, інфраструктура області розвивається повільно. Рівень розвитку інфраструктури визначено:

Стратегією регіонального розвитку Запорізької області на період до 2020 року затвердженою рішенням Запорізької обласної ради від 25.02.2016 № 1;

План заходів на 2016-2020 роки з реалізації Стратегії затверджений рішенням Запорізької обласної ради від 25.02.2016 № 2. На виконання плану заходів з реалізації Стратегії утворена Агенція регіонального розвитку Запорізької області.

Отже розглянувши нормативно-правову базу розвитку туристичної інфраструктури в Україні у наступному розділі нашої роботи ми проведемо аналіз стану розвитку туристичної інфраструктури Запорізької області.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ

2. 1. Оцінка розвитку готельного та ресторанного господарства в регіоні

Однією з високорентабельних галузей світової економіки та провідним напрямом економічного і соціального розвитку України є готельно-ресторанне господарство. Міжнародний досвід свідчить, що необхідною передумовою активного та успішного просування даної галузі на ринок держави є сучасна туристична інфраструктура.

Готельно-ресторанне господарство Запорізької області відіграє не менш важливу роль у становленні та ефективному функціонуванні туристичної сфери регіону, ніж туристичні підприємства інших суміжних галузей. Визначення основних новітніх течій та підходів у формуванні ринку готельних послуг та ринку ресторанного бізнесу, можливе лише у процесу розвитку туристичної сфери, оскільки внутрішній споживач не здатний забезпечити таке споживче навантаження, яке дозволить формувати та запроваджувати актуальні організаційні підходи.

Виходячи з цього справедливим, буде зазначити, що розвиток туризму потребує не лише використання наявного туристичного потенціалу, а й створення необхідних умов та дестинацій для організації відпочинку. Турист зазвичай обирає місце розміщення виходячи не лише із фінансових затрат, а й місця розміщення та прилеглої території. Виходячи з цього, ми вважаємо за необхідне провести аналіз показників наявності засобів розміщення в Україні, що дозволить визначити розвиток готельного господарства та визначити, у

подальшому, місце Запорізької області та її потенціал у даній сфері, дані наведено у таблиці 2. 1. 1.

Таблиця 2. 1. 1

Показники наявності засобів розміщення в Україні у 2011 – 2018 рр. []

Роки	Кількість колективних засобів розміщення, од	Кількість місць у КЗР, тис. од	Кількість осіб, що перебували у КЗР, тис. осіб	
			усього	з них іноземці
2014	4572	406,0	5423,9	551,5
2015	4341	402,6	5779,9	665,8
2016	4256	375,6	6544,8	863,7
2017	4115	359,0	6661,2	824,5
2018	4719	300,0	7006,2	917,9
Абсолютне відхилення 2018 р. від 2016 р. (+;-)	463	-75,6	461,4	54,2
Відносне відхилення 2018 р. до 2016 р., %	110,88	79,87	107,05	106,27

Як свідчать дані таблиці 2. 1. 1, у 2018 р. порівняно із 2016 р. кількість засобів розміщення збільшилася на 10,88 %, що складає 463 од., дане збільшення є позитивним та може свідчити про розвиток готельного господарства України. Але, разом із позитивними змінами є і негативні, так незважаючи на збільшення кількості засобів колективного розміщення кількість місць у них зменшилася у 2018 р. порівняно із 2016 р. на 75,6 тис од. або 24,4 %, що є негативним. Разом з тим, цікавим є те, що кількість осіб, які перебували у колективних засобах розміщення протягом досліджуваного періоду збільшилася на 461,4 тис. осіб, що складає 7,05 %. Також за даними таблиці 2. 1. 1, нами було виявлено збільшення у 2018 р. порівняно із 2016 р. кількості іноземців, що перебували у колективних засобах розміщення на 6,27 % або 54,2 тис. осіб. Виявлені зміни можуть свідчити про те, що колективні засоби розміщення протягом досліджуваного періоду були завантажені не повністю.

Поглиблюючи дослідження ми провели аналіз показників кількості колективних засобів розміщення юридичних осіб та відокремлених підрозділів юридичних осіб у 2018 р. за регіонами України, таблиця 2. 1. 2.

Таблиця 2. 1. 2

Показники кількості колективних засобів розміщення юридичних осіб та відокремлених підрозділів юридичних осіб за регіонами України у 2018 р. []

Регіони України	Кількість колективних засобів розміщення, усього	У тому числі			Питома вага у загальній кількості, %
		готелі та аналогічні засоби розміщення		інші засоби розміщення	
		усього	з них мають спеціально обладнані номери для осіб з інвалідністю		
Україна	1591	789	284	802	100,00
Вінницька	22	18	7	4	1,38
Волинська	72	16	6	56	4,53
Дніпропетровська	93	52	31	41	5,85
Донецька	78	15	3	63	4,90
Житомирська	17	16	2	1	1,07
Закарпатська	54	42	12	12	3,39
Запорізька	123	15	5	108	7,73
Івано-Франківська	67	46	9	21	4,21
Київська	86	52	16	34	5,41
Кіровоградська	30	12	2	18	1,89
Луганська	9	6	2	3	0,57
Львівська	129	104	44	25	8,11
Миколаївська	102	22	2	80	6,41
Одеська	177	67	32	110	11,13
Полтавська	43	31	11	12	2,70
Рівненська	17	15	5	2	1,07
Сумська	21	12	2	9	1,32
Тернопільська	14	10	4	4	0,88
Харківська	67	38	14	29	4,21
Херсонська	107	24	2	83	6,73
Хмельницька	33	24	10	9	2,07
Черкаська	54	22	2	32	3,39
Чернівецька	11	8	1	3	0,69
Чернігівська	25	15	7	10	1,57
м.Київ	140	107	53	33	8,80

Як свідчать дані таблиці 2. 1. 2, кількість колективних засобів розміщення юридичних осіб та відокремлених підрозділів юридичних осіб в Україні у 2018 р. складала 1591 од. Тобто, відповідно до даних попередньої таблиці (таблиця 2. 1. 1), лише 33,71 % учасників ринку колективних засобів розміщення в Україні є юридичними особами. Досліджувана область займає лише 7,73 % у загальній кількості колективних засобів розміщення юридичних осіб та відокремлених підрозділів юридичних осіб в Україні у 2018 р., що складає 123 од.

Визначивши загальну кількість колективних засобів розміщення юридичних осіб та відокремлених підрозділів юридичних осіб, ми вважаємо за необхідне дослідити їх структуру, а саме визначити питому вагу готелей та аналогічних засобів розміщення та інших засобів розміщення, дані наведено у таблиці таблиця 2. 1. 3.

Таблиця 2. 1. 3

Показники кількості засобів розміщення юридичних осіб та відокремлених підрозділів юридичних осіб в Україні у 2018 р. []

Показники	Усього	У тому числі:		Питома вага готелей та аналогічних засобів розміщення у загальній кількості, %	Питома вага інших засобів розміщення у загальній кількості, %
		готелі та аналогічні засоби розміщення	інші засоби розміщення		
Кількість колективних засобів розміщення, од	1591	789	802	49,59	50,41
Кількість місць у КЗР, од	181242	74198	107044	40,94	59,06
Кількість номерів у готелях та аналогічних засобах розміщення, од	39589	39589	х	100,00	х
Кількість осіб, що перебували у КЗР - усього	4826277	3747656	1078621	77,65	22,35
з них іноземців	798881	782880	16001	98,00	2,00
Кількість ночівель осіб у КЗР - усього, од	12768626	7103662	5664964	55,63	44,37
з них ночівель іноземців	1647394	1568950	78444	95,24	4,76

Як свідчать дані таблиці 2. 1. 3, у 2018 р. кількість засобів розміщення юридичних осіб та відокремлених підрозділів юридичних осіб склала 1591 од. де готелі склали 789 од. а інші засоби розміщення 802 од. У загальній структурі дані показники відображені 49,59 % та 50,41 % відповідно.

Виходячи з даних наведених вище, ми провели аналіз кількості колективних засобів розміщення Запорізької області у 2011 – 2018 рр., дані наведено у таблиці 2. 1. 4

Таблиця 2. 1. 4

Роки:	Кількість колективних засобів розміщування, од	Кількість місць у колективних засобах розміщування, од	Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування
2011	312	32591	263100
2012	315	35688	302159
2013	358	35805	287319
2014	355	37652	283468
2015	311	35131	261965
2016	376	39690	309505
2017	374	39540	319594
2018	123	16102	162299
Абсолютне відхилення 2018 р. від 2016 р. (+;-)	-253	-23588	-147206
Відносне відхилення 2018 р. до 2016 р., %	32,71	40,57	52,44

Як свідчать наведені у таблиці 2. 1. 4 дані, у 2018 р. порівняно із 2016 р. у Запорізькій області відбулося значне зменшення кількості колективних засобів розміщення на 253 од., що складає 67,29 %. Відповідно до цього, також, спостерігається зменшення у 2018 р. порівняно із 2016 р. і кількості місць у колективних засобах розміщення на 59,43 %, або 23588 од. Виявлені зміни є негативними та свідчать про певний занепад у туристичній сфері. Але слід зазначити, що останнім часом набуває популярності серед туристів різних соціальних груп поселення у апартаментах та квартирах, що могло вплинути на зазначені показники.

Поглиблюючи дослідження слід розглянути заклади ресторанного господарства, що безпосередньо пов'язані із розвиток туристичної сфери даного регіону. Серед безлічі таких закладів основну увагу слід звернути на три заклади ресторанного господарства, що стали фіналістами Національної ресторанної премії «Соль» у 2019 р. [] До них належать:

1. ресторан «Butcher & Wine», що вже знайомий запоріжцям своїми недільними бранчами та чудовими дегустаціями, у номінації кращий м'ясний ресторан, фото 2. 1. 1.

Фото 2. 1. 1. Ресторан «Butcher & Wine» м. Запоріжжя Запорізька область

Як свідчать дані на фото 2. 1. 1, зображено ресторан «Butcher & Wine» – перший стейкхауз у м. Запоріжжя.

2. солодка «Майстерня пончиків», продовжує здобувати прихильників у номінації «Кращий стрітфуд», дані наведено на фото 2. 1. 2.

Фото 2. 1. 2. Стритфуд «Майстерня пончиків» м. Запоріжжя Запорізької області
3. «Lounge Cafe Monica Velucci» – фіналіст у номінації «Кращий заміський ресторан», фото 2. 1. 3.

Фото 2. 1. 3. «Lounge Cafe Monica Velucci» м. Запоріжжя Запорізька область

За результатами проведеного аналізу готельно-ресторанного господарства Запорізької області, ми жна стверджувати наступне:

1. Досягнення готельної індустрії є дуже незначним на тлі загальносвітової тенденції неухильного зростання, процвітання та розвитку даної сфери діяльності.

2. Основний готельний фонд не відповідає міжнародним стандартам.

3. Високо комфортабельні готелі введені в експлуатацію за участю іноземних підприємств дозволили істотно скоротити дефіцит готелів високого класу для матеріально забезпечених соціальних груп. Вартість розміщення в цих готелях порівнянна з вартістю розміщення в найбільших столицях світу[1].

Середня наповнюваність невеликих готелів складає є невисокою внаслідок чого було виявлено їх суттєве скорочення у 2018 р. В той же час ресторанне господарство також займає важливе місце у реалізації соціально-економічних задач розвитку туризму Запорізької області. Його основним призначенням є забезпечення населення кулінарною продукцією та організація високого рівня обслуговування відповідно до його потреб.

Для підвищення рівня конкурентоспроможності готелі та ресторани Запорізької області мають постійно вводити інновації, щоб залишатись провідними у своєму сегменті та мати змогу вигравати конкурентну боротьбу. Лише розвиток туризму, рекреації, освіти в галузі готельно-ресторанного бізнесу, мінімальне втручання держави, налагодження системи постачання, транспорту та сфери послуг матиме результатом розвиток готельно-ресторанної галузі, а постійне запровадження інновацій, інвестиції та жорстка конкуренція - збільшення рівня її глобальної та регіональної конкурентоспроможності.

Отже провівши оцінку розвитку готельного та ресторанного господарства у Запорізькій області у наступному розділі нашої роботи ми спробуємо, проаналізувати сучасний стан розвитку санаторно-курортних закладів у зазначеному регіоні, що у подальшому дозволить провести оцінку розвитку туризму у цілому.

2. 2. Сучасний стан розвитку санаторно-курортних закладів в області

Одним із пріоритетних ринків та напрямів розвитку туризму у Запорізькій області є ринок санаторно-курортних послуг. Це зумовлено не лише економічною складовою, яка формується внаслідок надання послуг на ньому, але також і проведенням оздоровчих заходів, які надають можливість покращити ситуацію у сфері охорони здоров'я у Запорізькій області та державі у цілому. Україна є дуже привабливою для споживачів санаторно-курортних послуг, адже, як зазначає Вуйцик О. «Україна посідає одне з провідних місць в Європі щодо забезпечення курортними лікувальними ресурсами, в тому числі такими унікальними, як кліматичні зони морського узбережжя та Карпат, а також мінеральні води та лікувальні грязі практично всіх відомих бальнеологічних типів» [1]. Після окупації Кримського півострова Україна втратила суттєвий доступ до морського узбережжя, тому роль Запорізької області у формуванні ринку санаторно-курортних послуг постійно зростає.

Процес надання санаторно-курортних послуг споживачам в Україні регулюється багатьма нормативно-правовими актами до яких відносять: Конституцію України (Стаття 42), Цивільний Кодекс України (Статті 901-907), Закон України «Про захист прав споживачів» (Статті 10, 12- 13, 17, 20) та Постанови Кабінету Міністрів України (№313 від 16.05.1994, №1248 від 21.12.2005, №903 від 10.11.1995, №684 від 1.09.2003, №720 від 09.09.2005 та ін.). Правовим організаційним та соціально-економічним підґрунтям, на якому базується надання послуг санаторно-курортними закладами в Україні є Закон України «Про курорти» від 5.10.2000 (зі змінами та доповненнями). Згідно Закону України «Про курорти», «санаторно-курортні заклади – це заклади охорони здоров'я, що розташовані на територіях курортів і забезпечують подання громадянам послуг лікувального, профілактичного та реабілітаційного характеру з використанням природних лікувальних ресурсів» [2].

Виходячи з цього, ми класифікували курорти за напрямом оздоровлення з врахуванням географічного розміщення наведено в таблиці 2. 2. 1.

Таблиця 2. 2. 1

Класифікація курортів за напрямом оздоровлення та врахуванням географічного розміщення [узагальнено автором за даними Кошляченко Н.О. ЕКОНОМІКА ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ Том 7, Випуск 4/2015 АНАЛІЗ РИНКУ САНАТОРНО-КУРОРТНИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ 21-27 с]

Географічне розміщення	Класифікація курортів
Вінницька область	Бальнеологічні
Донецька область	Кліматичні, бальнеологічні
Закарпатська область	Бальнеологічні
Запорізька область	Кліматичні, бальнеогрязеві
Івано-Франківська область	Кліматичні, бальнеогрязеві
Київська	Кліматичні, бальнеологічні
Львівська	Бальнеологічні
Миколаївська	Кліматичні
Одеська	Кліматичні, бальнеогрязеві
Полтавська	Бальнеологічні
Харківська	Бальнеологічні
Херсонська	Кліматичні, бальнеогрязеві

Як свідчать дані таблиці 2. 2. 1, основним напрямом оздоровлення у санаторно-курортних закладах Запорізької області є кліматичні та бальнеогрязеві курорти. Тобто Запорізька область посідає чільне місце у структурі санаторно-курортних закладів України, що впливає на розвиток туризму у регіоні та формування економічної політики. Розвиток туризму саме у санаторно-лікувальних закладах відображає, на нашу думку, не лише позицію держави у системі лікувального забезпечення, а й свідчить про наявність попиту на даний вид туризму, що може позитивно відобразитися на економіці даного регіону.

Поглиблюючи дослідження мивизначили основні санаторно-курортні заклади Запорізької області. Дані наведено у таблиці 2. 2. 2.

Таблиця 2. 2. 2

Основні санаторно-курортні заклади Запорізької області у 2019 р. [<http://www.kyivpost.ua>]

№ з/п	Назва санаторно-курортного закладу	Профілі лікування, за якими надаються послуги з санаторно-курортного лікування потерпілим	Місце розташування санаторно-курортного закладу
1	ТОВ «Санаторій Арктика»	- захворювання системи кровообігу - захворювання органів травлення - захворювання кістково-м'язової системи - захворювання нервової системи - захворювання органів дихання - захворювання ендокринної системи - захворювання урологічного профілю	Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Макарова, 20/2
2	Клінічний санаторій «Бердянськ» Філія ПрАТ «Приазовкурорт»	- захворювання системи кровообігу - захворювання органів травлення - захворювання кістково-м'язової системи - захворювання нервової системи - захворювання органів дихання - захворювання ендокринної системи - захворювання шкіри - захворювання урологічного профілю	Запорізька обл., м. Бердянськ, бульв. Тінистий, 12
3	Клінічний санаторій «Великий Луг» Філія ПрАТ «Приазовкурорт»	- захворювання системи кровообігу - захворювання органів травлення - захворювання кістково-м'язової системи - захворювання нервової системи - захворювання органів дихання - захворювання ендокринної системи - захворювання органів зору	Запорізька обл., м. Запоріжжя, вул. Ленська, 45
4	Санаторій «Кирилівка» Філія ПрАТ «Приазовкурорт»	- захворювання органів травлення - захворювання кістково-м'язової системи - захворювання нервової системи - захворювання хребта та спинного мозку - захворювання органів дихання	Запорізька обл., Акимівський р-н, смт Кирилівка, вул. Санаторна, 1

Продовження таблиці 2. 2. 2

№ з/п	Назва санаторно-курортного закладу	Профілі лікування, за якими надаються послуги з санаторно-курортного лікування потерпілим	Місце розташування санаторно-курортного закладу
5	«Клінічний санаторій «Лазурний» Філія ПрАТ «Приазовкурорт»	- захворювання системи кровообігу - захворювання органів травлення - захворювання кістково-м'язової системи - захворювання нервової системи - захворювання органів дихання - захворювання ендокринної системи - захворювання урологічного профілю	Запорізька обл., м. Бердянськ, бульв. Центральний, 4А
6	Санаторій «Нафтохімік України» ПП «Курорти Приазов'я»	- захворювання системи кровообігу - захворювання органів травлення - захворювання кістково-м'язової системи - захворювання нервової системи - захворювання органів дихання - захворювання ендокринної системи - захворювання урологічного профілю	Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Макарова, 71
7	ТОВ «Санаторій «Нива»	- захворювання системи кровообігу - захворювання органів травлення - захворювання кістково-м'язової системи - захворювання нервової системи - захворювання органів дихання - захворювання урологічного профілю	Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Котляревського, 23

Як свідчать дані таблиці 2. 2. 2, ми виділили 7 основних санаторно-курортних закладів Запорізької області, що забезпечують наявний попит на туристичні послуги даного виду. Разом з тим, у таблиці зазначено і профілі лікування, що забезпечуються визначеними санаторно-курортними закладами регіону.

Оскільки нами визначено, що розвиток санаторно-лікувального туризму у Запорізькій області є перспективним напрямом, слід сформулювати уявлення про кількість туристів, що були обслуговані туристичними операторами та туристичними агенствами в Україні за період 2016 – 2018 рр. Дані наведено у таблиці 2. 2. 3.

Таблиця 2. 2. 3

Показники кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами (юридичними та фізичними особами-підприємцями), за видами туризму у 2016 – 2018 р. в Україні [...]

(тис. осіб)

Показники	Роки:			Абсолютне відхилення 2018 р. від 2016 р. (+;-)	Темп зміни 2018 р. до 2016 р., %	Питома вага 2018 р., %
	2016	2017	2018			
В'їзних (іноземних) туристів	35	39	76	41	217,14	1,67
Виїзних туристів	2061	2290	4024	1963	195,25	88,30
Внутрішніх туристів	454	477	457	3	100,66	10,03
Усього	2550	2806	4557	2007	178,71	100,00

Як свідчать дані, наведені у таблиці 2. 1. 3, у 2018 р. порівняно із 2016 р. кількість туристів, що були обслуговані туристичними операторами та туристичними агенствами України збільшилася 78,71 %, що складає 2007 тис. осіб. Таке збільшення біло спричинено збільшенням кількості наступних груп туристів: в'їзних (іноземних) туристів у 2,17 рази або на 41 тис. осіб, виїзних туристів на 95,25 % або 1963 тис. осіб та внутрішніх туристів на 0,66 % або на 3 тис. осіб. Як видно із даних таблиці 2. 1. 3 внутрішні туристи у 2018 р. зверталися за допомогою до туристичних операторів та туристичних агенств лише у 10,03 % випадків, що на нашу думку може бути одним із резервів. Так зважаючи на ситуацію із COVID-19 в Україні та світі, можна зауважити, що розвиток внутрішнього туризму є одним із пріоритетних напрямків на найблищій час.

Однією зі складових лікувально-оздоровчих закладів у Запорізькій області є дитячі заклади оздоровлення та відпочинку. Тому, поглиблюючи дослідження ми проведемо аналіз кількості таких закладів, які працювали влітку. Оскільки споживачами даного виду туристичних послуг є діти, що відповідно, також впливає на розвиток туризму у регіоні та формування

економічної стабільності, дані наведено у таблиці 2. 2. 4.

Таблиця 2. 2. 4

Показники кількості дитячих заклади оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку у Запорізькій області за 2013 – 2018 рр.

Роки:	Кількість закладів, од		У них місць, од		Кількість дітей, які перебували у закладах, осіб	
	усього	у тому числі заклади оздоровлення	усього	у тому числі у закладах оздоровлення	усього	у тому числі у закладах оздоровлення
2013	374	8	14398	2670	51124	7280
2014	294	40	13457	12789	45899	32403
2015	264	21	11939	6906	35592	12541
2016	270	16	11703	5201	42355	14290
2017	265	14	11078	4280	44574	12966
2018	232	11	9884	3685	40826	12080
Абсолютне відхилення 2018 р. від 2016 р., (+;-)	-38	-5	-1819	-1516	-1529	-2210
Відносне відхилення 2018 р. до 2016 р., %	85,93	68,75	84,46	70,85	96,39	84,53

Як свідчать дані таблиці 2. 2. 4, у 2018 р. порівняно із 2016 р. спостерігається зменшення кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку на 38 од., що складає 14,07 %, у тому числі відбулося зменшення у групі закладів оздоровлення на 5 од. або 31,25 %, що є негативним. Зменшення кількості таких закладів призвело до зменшення у 2018 р. порівняно із 2016 р. кількості місць та кількості дітей на 1819 од. та 1529 осіб відповідно. Виявлені у даній таблиці зміни, є негативними та свідчать про наявність проблем у організації лікувально-оздоровчого туризму для дітей у Запорізькій області.

Отже провівши аналіз особливостей організації лікувально-оздоровчого туризму у Запорізькій області, виявивши зміни у показниках функціонування

даної галузі, ми у наступному розділі нашої роботи проведемо оцінку розвитку туризму в регіоні.

2. 3. Оцінка розвитку туризму в регіон

У сучасних умовах курортно-туристична сфера має низку серйозних проблем: низька якість рекреаційно-туристичних послуг, слабка туристична інфраструктура, високий рівень зносу основних засобів, стагнація розвитку внутрішнього і в'їзного туризму.

Для Запорізької області розвиток туризму є одним із пріоритетних напрямів забезпечення економічного зростання, збільшення надходжень до місцевих та Державного бюджету України, що дозволить забезпечити підвищення рівня якості життя населення, стане чинником зниження безробіття у регіоні та стабілізує економічне зростання регіону. Проблеми розвитку туристичної діяльності та регіональних проблемах туристичного бізнесу досліджуються у роботах таких науковців, як І. М. Школа, Т. М. Ореховська, Д. М. Стеченко, В. Ф. Кифяк, О. П. Корольчук, М. П. Мальська, О. В. Мельник, Н. В. Мельнікова та ін.

Провівши оцінку розвитку готельно-ресторанного господарства та стану санаторно-курортних закладів Запорізької області, можна стверджувати, що Запорізька область, як і жодна інша, не позбавлена певних проблем. Тому, ґрунтуючись на результатах аналізу, проведеного у попередніх розділах важливим є проведення узагальненої оцінки розвитку туризму у даному регіоні. Виходячи з цього, ми вважаємо за обхідне визначити кількість суб'єктів туристичної діяльності у даному регіоні та проаналізувати їх зміни за певний період. Що дозволить сформулювати певне бачення стану та перспектив розвитку туризму у майбутньому, дані наведено у таблиці 2. 3. 1.

Таблиця 2. 3. 1

Показники кількості суб'єктів туристичної діяльності (юридичні особи) за регіонами України за 2016 – 2018 рр. [...]

(од.)

Регіон	Роки:			Питома вага у 2018 р., %	Відхилення:			
	2016	2017	2018		абсолютне (+; -)		відносне, %	
					2018/2016	2018/2017	2018/2016	2018/2017
Україна	1838	1743	1833	100	-5	90	99,73	105,16
Вінницька	30	27	25	1,36	-5	-2	83,33	92,59
Волинська	21	23	19	1,04	-2	-4	90,48	82,61
Дніпропетровська	117	118	119	6,49	2	1	101,71	100,85
Донецька	24	22	31	1,69	7	9	129,17	140,91
Житомирська	16	14	16	0,87	0	2	100,00	114,29
Закарпатська	35	31	28	1,53	-7	-3	80,00	90,32
Запорізька	66	63	62	3,38	-4	-1	93,94	98,41
Івано-Франківська	36	34	34	1,85	-2	0	94,44	100,00
Київська	39	39	45	2,45	6	6	115,38	115,38
Кіровоградська	14	12	13	0,71	-1	1	92,86	108,33
Луганська	7	7	8	0,44	1	1	114,29	114,29
Львівська	149	159	142	7,75	-7	-17	95,30	89,31
Миколаївська	29	23	18	0,98	-11	-5	62,07	78,26
Одеська	157	140	135	7,36	-22	-5	85,99	96,43
Полтавська	17	17	15	0,82	-2	-2	88,24	88,24
Рівненська	26	26	27	1,47	1	1	103,85	103,85
Сумська	20	19	18	0,98	-2	-1	90,00	94,74
Тернопільська	19	17	20	1,09	1	3	105,26	117,65
Харківська	90	84	83	4,53	-7	-1	92,22	98,81
Херсонська	15	14	16	0,87	1	2	106,67	114,29
Хмельницька	27	26	25	1,36	-2	-1	92,59	96,15
Черкаська	25	24	27	1,47	2	3	108,00	112,50
Чернівецька	36	38	39	2,13	3	1	108,33	102,63
Чернігівська	17	15	12	0,65	-5	-3	70,59	80,00
м. Київ	806	751	856	46,70	50	105	106,20	113,98

Як свідчать дані таблиці 2. 3. 1, у 2018 р. порівняно із 2016 р. в Україні відбулося зменшення кількості суб'єктів туристичної діяльності на 5 од., що складає 0,27 %. Цікавим є те, що у 2018 р. порівняно із 2017 р. відбулося збільшення кількості суб'єктів туристичної діяльності (юридичних осіб) на 90 од., або 5,16 %. Але, на жаль, у Запорізькій області у 2018 р. порівняно із 2016 р. та у 2018 р. порівняно із 2017 р. відбулося зменшення кількості суб'єктів

туристичної діяльності на 4 од. (6,06 %) та 1 од. (1,59 %) відповідно. Зменшення даного показника призвело і до змін у структурі суб'єктів туристичної діяльності (юридичних осіб) за регіонами і як результат такі підприємства Запорізької області 3,38 % від загальної їх кількості в Україні. Визначений показник свідчить, що порівняно із загальними змінами у інших областях, Запорізька область займає непогану позицію.

Поглиблюючи дослідження розглянемо кількість фізичних-осіб підприємців, що працюють на ринку туристичних послуг України, табл. 2. 3. 2.

Таблиця 2. 3. 2

Показники кількості суб'єктів туристичної діяльності (фізичні особи-підприємці) за регіонами України за 2016-2018 рр. [...]

(од.)

Регіон	Роки:			Питома вага у 2018 р., %	Відхилення:			
	2016	2017	2018		Абсолютне (+; -)		відносне, %	
					2018/2016	2018/2017	2018/2016	2018/2017
Україна	1668	1726	2460	100	792	734	147,48	142,53
Вінницька	38	42	62	2,52	24	20	163,16	147,62
Волинська	48	43	55	2,24	7	12	114,58	127,91
Дніпропетровська	205	207	297	12,07	92	90	144,88	143,48
Донецька	9	20	62	2,52	53	42	688,89	310,00
Житомирська	40	33	47	1,91	7	14	117,50	142,42
Закарпатська	30	32	63	2,56	33	31	210,00	196,88
Запорізька	95	97	126	5,12	31	29	132,63	129,90
Івано-Франківська	71	71	94	3,82	23	23	132,39	132,39
Київська	80	77	172	6,99	92	95	215,00	223,38
Кіровоградська	33	31	41	1,67	8	10	124,24	132,26
Луганська	12	10	21	0,85	9	11	175,00	210,00
Львівська	123	123	200	8,13	77	77	162,60	162,60
Миколаївська	40	40	69	2,80	29	29	172,50	172,50
Одеська	111	124	135	5,49	24	11	121,62	108,87
Полтавська	71	76	140	5,69	69	64	197,18	184,21
Рівненська	40	34	66	2,68	26	32	165,00	194,12
Сумська	37	39	61	2,48	24	22	164,86	156,41
Тернопільська	34	28	43	1,75	9	15	126,47	153,57
Харківська	165	179	183	7,44	18	4	110,91	102,23
Херсонська	57	53	64	2,60	7	11	112,28	120,75
Хмельницька	62	64	64	2,60	2	0	103,23	100,00
Черкаська	61	68	74	3,01	13	6	121,31	108,82
Чернівецька	30	27	38	1,54	8	11	126,67	140,74
Чернігівська	34	36	46	1,87	12	10	135,29	127,78
м. Київ	142	172	237	9,63	95	65	166,90	137,79

Як свідчать дані таблиці 2. 3. 2, протягом 2016 –2018 рр. у Запорізькій області відбулося суттєве збільшення кількості фізичних осіб-підприємців, що є свідченням розвитку туризму у даному регіоні. Так у Запорізькій області нами було виявлено збільшення у 2018 р. порівняно із 2016 р. кількості суб'єктів туристичної діяльності фізичних осіб-підприємців на 31 од., що складає 32,63 %, таке збільшення є позитивним. Розглядаючи структуру учасників ринку туристичних послуг (фізичних осіб-підприємців) в Україні, можемо стверджувати, що Запорізька область у 2018 р. займала 5,12 % у загальній кількості.

Виходячи із проведених у таблиці 2. 3. 1 та таблиці 2. 3. 2 розрахунків, можна стверджувати, що ринок туристичних послуг Запорізької області розвивається, на ньому з'являються нові учасники, які формують конкурентне середовище. Це, у свою чергу, формує нестандартні підходи учасників туристичного ринку до визначення та надання туристичних послуг і у результаті, дозволяє більш ефективно використовувати наявний туристичний потенціал. Відповідно до законів ринкової економіки, чим вищий рівень конкуренції на ринку тим якіснішими та дешевшими для кінцевого споживача – туриста, є такі послуги. Виходячи з цього, ми переконані, що не усі учасники ринку туристичних послуг отримують очікувані результати власної господарської діяльності. Тому, поглиблюючи дослідження, ми вважаємо за необхідне провести аналіз кількості споживачів туристичних послуг в Україні у розрізі регіонів, оскільки проведений аналіз кількості суб'єктів туристичної діяльності як юридичних осіб, так і фізичних осіб-підприємців не дозволяє зробити висновок про задоволеність попиту на туристичні послуги як туристів із регіону так і туристів, що приїжджають із інших регіонів України.

Дані про кількість внутрішніх, виїзних та в'їзних туристів, що скористалися послугами туристичних операторів та туристичних агентів в Україні у 2018 р. у розрізі регіонів України наведено та проаналізовано у таблиці 2. 3. 3.

Таблиця 2. 3. 3

Показники кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами у розрізі регіонів України у 2018 році [...]

Регіони України	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами	у тому числі:			Питома вага, %:			
		внутрішніх туристів	виїзних туристів (громадян України, які виїжджали за кордон	в іїзних (іноземних) туристів	туристів, обслугованих туроператорами та турагентами	внутрішніх туристів	виїзних туристів (громадян України, які виїжджали за кордон	в іїзних (іноземних) туристів
Україна	4557447	456799	4024703	75945	100,00	100,00	100,00	100,00
Вінницька	42178	8360	33816	2	0,93	1,83	0,84	0,00
Волинська	21807	5963	15396	448	0,48	1,31	0,38	0,59
Дніпропетровська	116981	9229	107752	—	2,57	2,02	2,68	—
Донецька	28425	5575	22839	11	0,62	1,22	0,57	0,01
Житомирська	17957	3359	14597	1	0,39	0,74	0,36	0,00
Закарпатська	25348	6258	18907	183	0,56	1,37	0,47	0,24
Запорізька	56374	17138	38984	252	1,24	3,75	0,97	0,33
Івано-Франківська	55781	33572	18816	3393	1,22	7,35	0,47	4,47
Київська	66385	3320	63025	40	1,46	0,73	1,57	0,05
Кіровоградська	11556	1280	10276	—	0,25	0,28	0,26	—
Луганська	6261	86	6175	—	0,14	0,02	0,15	—
Львівська	182255	61881	112757	7617	4,00	13,55	2,80	10,03
Миколаївська	19002	948	18049	5	0,42	0,21	0,45	0,01
Одеська	81381	24081	55296	2004	1,79	5,27	1,37	2,64
Полтавська	32007	2124	28392	1491	0,70	0,46	0,71	1,96
Рівненська	22027	1680	20347	—	0,48	0,37	0,51	—
Сумська	16178	3127	13050	1	0,35	0,68	0,32	0,00
Тернопільська	13103	3618	9485	—	0,29	0,79	0,24	—
Харківська	62232	8326	53633	273	1,37	1,82	1,33	0,36
Херсонська	26130	6428	19702	—	0,57	1,41	0,49	—
Хмельницька	25738	12017	13720	1	0,56	2,63	0,34	0,00
Черкаська	26383	3364	22995	24	0,58	0,74	0,57	0,03
Чернівецька	29562	5050	24375	137	0,65	1,11	0,61	0,18
Чернігівська	22306	1102	21204	—	0,49	0,24	0,53	—
м.Київ	3550090	228913	3261115	60062	77,90	50,11	81,03	79,09

Як свідчать дані таблиці 2. 3. 3 у 2018 р. у Запорізькій області послугами туристичних операторів та туристичних агентів області скористалося 56374

осіб, що складає 1,24 % від загальної кількості споживачів туристичних послуг в Україні. Поглиблюючи дослідження, нами було визначено, що серед виявленої кількості туристів внутрішні туристи склали 17138 осіб, виїзні туристи (громадяни України, які виїжджали за кордон) – 38984 осіб, в'їзні туристи – 252 особи. Отже як видно із таблиці 2. 3. 3, найбільше у 2018 р. послугами туристичних агенств та туристичних операторів, скористалися саме громадяни України, що виїжджали за кордон. Але відповідно до частки туристів, що скористалися послугами туристичних операторів та туристичних агенств у 2018 р. в Україні, найбільшу питому вагу у загальній їх кількості, займали внутрішні туристи Запорізької області – 3,75 %.

Запорізький регіон, володіючи великим туристичним потенціалом, в даний час має порівняно нерозвинену туристичну інфраструктуру, що не дозволяє істотно збільшити розвиток як національного, так і іноземного туризму. Матеріальна база туризму потребує реконструкції, інвестицій, потрібне істотне розширення мережі туристичних об'єктів та послуг. Також необхідне врахування поліетнічності складу населення, поєднання курортного та рекреаційнотуристичного напрямку з традиційними мистецькими проектами регіону, яскравими здобутками у збереженні та розвитку промислів і ремесел, використання тяжіння широких кіл громадськості до о. Хортиця як осередку державності та господарських традицій.

Хортиця постійно приваблювала до себе людей. Перші поселення на острові з'явилися у добу палеоліту та мезоліту, про що свідчать знахідки крем'яних виробів того періоду, досліджені українськими вченими. З археологічних досліджень відомо про заселення острова та прилеглої місцевості в неоліті-енеоліті (VII-III тис. до н.е.). Відтоді люди не оминали острів своєю увагою і лишали на ньому сліди свого перебування у кожному історичному періоді, острів зображено на фото 2. 3. 1.

Фото 2. 3. 1. Острів Хортиця м. Запоріжжя Запорізька область []

Як свідчать дані фото 2. 3. 1, острів Хортиця знаходиться у м. Запоріжжя Запорізької області. Історія острова Хортиця починається із доби бронзи (III – II тис. до н.е.) тут перебували землеробські племена, які залишили по собі численні поселення, городище з кам'яними укріпленнями, поховання та культові об'єкти – святилища. У 2005 році під час археологічних досліджень в місці будівництва опор нового мосту через Дніпро на східному узбережжі острова археологами були виявлені найдавніші в Запорізькому краї залишки кам'яної житлової забудови віком понад 3,5 тисячі років.

У VII столітті до н. е. – III столітті н. е. півднем сучасної України хвилями прокотилися кочові іраномовні народи: кіммерійці, скіфи та сармати. Скіфи з'явилися на Хортиці у VI столітті до н. е. і залишили на ньому чисельні пам'ятки: потужне укріплене городище на Совутиній скелі (єдине досліджене острівне скіфське поселення), кургани, могильники. Серед археологічних

знахідок цього періоду: скіфський меч-акінак, вишукані прикраси скіф'янок, амфори, грецькі монети.

Ранньослов'янський період Хортиці (з II ст. н. е.) представлений окремими пам'ятками черняхівської культури, виявленими археологами на о. Байда та в балці Корнійчиха. З IV ст. хортицькими степами проходили різні тюркські племена: гуни (IV-V ст.), авари (з V ст.), хозари (VIII-IX ст.), печеніги (IX-XI ст.), половці (XI – поч. XIII ст.), монголо-татари (XIII-XV ст.). Давні народи залишили по собі кургани з кам'яними скульптурами на верхів'ях – кам'яними бабами. Всього на Хортиці у XIX ст. налічувалось 129 курганів різних епох, проте, до наших часів уціліло близько трьох десятків.

Перші письмові повідомлення про острів містяться у трактаті візантійського імператора Константина Багрянородного «Про управління імперією» (952 р.). За описом імператора, після важкого переходу торговельної флотилії через дніпрові пороги руси проходили перевіз Крарія (пізніше його називали Кічкаський) і зупинялися на острові Святого Георгія (найдавніша назва острова, в інших перекладах – Святого Григорія): «На цьому острові вони (руси) приносять свої пожертви: там стоїть величезний дуб...».

В часи Київської Русі Хортицю відвідували князі. Як розповідає «Повість минулих літ», біля берегів Хортиці поклав голову у битві з печенігами навесні 972 р. войовничий князь Святослав Ігорович «Хоробрий». Доказом цього є знахідка мечів того періоду у 1928 р. та восени 2011 р. У давньоруських літописах 1103 та 1190 рр. острів згадується вже під своїм сучасним іменем, як місце збору руських військ перед битвами з половцями. За «Повістю минулих літ», навесні 1223 року на Хортиці збираються княжі дружини перед трагічною битвою з татаро-монголами на річці Калці.

З XV ст. Хортиця нерозривно пов'язана з історією запорозького козацтва. Черкаський староста Остафій Дашкевич планував створити на острові форпост для захисту від татар. Його справу продовжив князь Дмитро Вишневецький, який на о.Мала Хортиця (нині о.Байда) у 50-х роках XVI ст. збудував «городок»

– першу Запорозьку Січ. У народній пам'яті Хортиця пов'язана з іменами козацьких ватажків: Якова Шаха, Петра Сагайдачного, Марка Жмайла, Івана Сулими, Тараса Трясила. У 1648 році тут було військо Богдана Хмельницького. Про перебування козаків на Хортиці свідчать численні назви: балки Совутина, Громушина, Чавунова, скелі Думна, Каракайка, Дурна, Наумова. Кожна з цих назв має свою історію, що дійшла до нас з народних переказів і легенд. На острові Мала Хортиця (Байда) і західному узбережжі Дніпра під час війни 1735-1739 років з Османською імперією було закладено Запорозьку корабельню та фортецю, де розташовувались козацькі курені та військові землянки.

Після ліквідації Запорозької Січі у 1775 році Хортиця деякий час була власністю князя Григорія Потьомкіна. Пізніше князь передає її царській скарбниці, а 1790 року, на запрошення імператриці Катерини II, сюди з Данцига прибули перші сім'ї колоністів-менонітів, які володіли островом до 1916 року. 1843 року острів відвідав Тарас Шевченко. Пізніше тут побували історики Микола Костомаров, Дмитро Яворницький, художники Ілля Рєпін та Валентин Серов, майбутній нобелівський лауреат письменник Іван Бунін. Саме в ці часи формується романтичний образ Хортиці як колиски запорозького козацтва. У 1910 році було створене «Хортицкое общество охранителей природы», яке привертало увагу громадськості до збереження її унікальної природи.

Початок ХХ століття став місцем важливих для країни подій та театром воєнних дій для Білої, Червоної армій, а також військ УНР. У квітні 1918 року, під час зборів військ Української Народної Республіки, перед Кримським походом полковника Петра Болбочана, Хортиця стає місцем єднання борців з усіх українських земель за нову незалежну державу. Тодішні урочистості стають свого роду «прологом» до злуки УНР та ЗУНР 22 січня 1919 року.

У 30-х роках ХХ ст. на Хортиці було організовано господарство, що забезпечувало учасників Дніпробуду продуктами, закладаються ферми, сади, ягідники, рілля, навіть рисові поля. У 1930 р. тут засновано філію Всесоюзного інституту електрифікації сільського господарства.

У часи Другої світової війни Хортиця була ареною жорстоких битв. Саме тут, під час двомісячної оборони Запоріжжя від військ Німеччини та Румунії, восени 1941 року відбувся один із перших успішних контрнаступів підрозділів Червоної армії. Після двох років окупації, острів остаточно був звільнений від ворога на межі 1943 та 1944 років. Хортиця була свідком будівництва ДніпроГЕСу, його руйнації радянськими та німецькими військами, а також післявоєнної відбудови.

Процес визнання Хортиці на державному рівні був непростим і тривалим. У 1958 р. Хортиця була визнана пам'яткою природи місцевого рівня. У 1963 р. острів стає пам'яткою природи республіканського рівня, а ще через два роки, 18 вересня 1965 року, Рада Міністрів Української РСР видає історичну постанову, якою проголошує Хортицю Державним історико-культурним заповідником. Визначальну роль у створенні заповідника відіграли справжні патріоти, державні діячі, науковці, літератори: Микола Киценко, Степан Кириченко, Петро Тронько, Максим Рильський, Павло Тичина, Олесь Гончар.

Протягом другої половини 1960-х років проводиться низка конкурсів проектів найкращого облаштування козацького меморіалу на Хортиці.

В 1990 році Хортиця привернула увагу всього світу урочистостями з нагоди відзначення 500-річчя запорозького козацтва.

1993 року постановою Кабінету Міністрів України Хортицькому заповіднику, першому в країні, було надано високий статус Національного.

Від 2009 року до складу заповідника входить пам'ятка історії національного значення «Кам'янська Січ» в Бериславському районі Херсонської області.

Визначивши та проаналізувавши кількість туристів, що були обслуговані туристичними операторами та туристичними агенствами України у розрізі областей, ми вважаємо за необхідне провести аналіз показників кількості туристів, саме Запорізької області, що відобразить їх зміну у досліджуваному періоді та дозволить зробити висновок про розвиток туризму у даному регіоні,

дані наведено у таблиці 2. 3. 4.

Таблиця 2. 3. 4

Кількість туристів, обслугованих туристичними операторами та туристичними агенствами Запорізької області, за видами туризму у 2014 – 2018 рр.

Показники	Роки:						Абсолютне відхилення 2018 р. від 2016 р. (+;-):		Темп зміни 2018 р. до 2016 р., %
	2016		2017		2018		за кількістю, осіб	за питомою вагою, в.п.	
	кількість, осіб	питома вага, %	кількість, осіб	питома вага, %	кількість, осіб	питома вага, %			
Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, усього	40376	100	47675	100	56374	100	15998	х	139,6
у тому числі:									
в'їзні (іноземні) туристи	114	0,28	26	0,05	252	0,45	138	0,16	221,05
виїзні туристи	23571	58,38	32487	68,14	38984	69,15	15413	10,77	165,39
внутрішні туристи	16691	41,34	15162	31,80	17138	30,40	447	-10,94	102,68

Як свідчать дані таблиці 2. 3. 4, у Запорізькій області відбулося збільшення кількості обслуговуваних туристів у 2018 р. порівняно із 2016 р. на 15998 осіб, що складає 39,6 %. Разом з тим, ми виявили збільшення у 2018 р. порівняно із 2016 р. за такими показниками як кількість в'їзних (іноземних туристів), кількість виїзних туристів та кількість внутрішніх туристів на 138 осіб, 15413 осіб та 447 осіб відповідно. Зміни у структурі відбувалися наступним чином, кількість в'їзних (іноземних туристів) та кількість виїзних туристів збільшилася у 2018 р. порівняно із 2016 р. на 0,16 в.п. та 10,77 в.п. відповідно, а кількість внутрішніх туристів зменшилася у 2018 р. порівняно із 2016 р. на 10,94 в.п.

Таким чином, представникам туристичного та інших галузей бізнесу

додатково слід врахувати досить високий попит мешканців міста на туристичні послуги, пов'язані з відвідуванням природних об'єктів, організацією турів вихідного дня. Задоволення потреб мешканців міста у змістовному дозвіллі, а також покращення стану довкілля в самому Запоріжжі є джерелом додаткового попиту на місцевий та внутрішній туризм. Тобто основними завданнями туристичного бізнесу для розвитку туризму, на нашу думку, мають бути:

- використання нових можливостей для власного розвитку;
- активізація участі бізнесу у розвитку міста в цілому;
- збільшення інвестицій у туристичну та суміжні галузі;
- підвищення якості товарів і послуг;
- ефективне використання рекламних можливостей і PR;
- запровадження кооперації для розвитку туризму.

Отже, Запорізька область, маючи потужний туристично-рекреаційний потенціал, може претендувати на вихід на світовий ринок туризму, тим самим залучати іноземних туристів та інвесторів. Розвиток курортно-туристичної сфери в регіоні призведе до збільшення доходів, що надходять в регіональні і місцеві бюджети і тим самим покращать рівень життя населення.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Функціонування сфери туризму будь-якого туристичного регіону неможливе без використання туристичної інфраструктури, у роботі було досліджено та проведено аналіз наявності та стану туристичної інфраструктури Запорізької області та визначено зміни у окремих її складових.

Дсліджуючи інфраструктурне забезпечення туризму обраного регіону було розглянуто види закладів розміщення туристів. Згідно Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про туризм» туристична інфраструктура – це сукупність різних суб'єктів туристичної діяльності:

- а) готелів;
- б) туристичних комплексів;
- в) кемпінгів;
- в) мотелів;
- г) пансіонати;
- д) підприємств харчування, транспорту, закладів культури та спорту.

Туристична інфраструктура України має свою структуру, що потребує постійного розвитку та модернізації. До елементів основної туристичної інфраструктури належать:

1. Об'єкти розміщення;
2. Об'єкти харчування;
3. Об'єкти транспортування туристів.

До супутньої інфраструктури належать:

1. Заклади культури;
2. Розважальні заклади;
3. Спортивні заклади;
4. Заклади охорони здоров'я, в межах яких надаються додаткові послуги туристу.

Процес нового заселення та освоєння земель сучасної Запорізької області був складним. В ньому взяли участь представники багатьох народностей, що призвело до розвитку краю як багатонаціонального. Це забезпечило запозичення господарських навичок, окремих особливостей життя і побуту одним народом в іншого, викликало до життя своєрідне злиття культурних та господарчих традицій. Складовою частиною населення території сучасної Запорізької області стали іноземні переселенці: німці - меноніти, болгари, євреї, гагаузи, поляки, серби, греки, албанці.

Запоріжжя стало одним із полігонів, де втілювалися стратегічні плани індустріалізації СРСР. У 1927 р. почалося будівництво ДніпроГЕСу – самої могутньої гідроелектростанції у Європі на той час. Поряд прискореними темпами споруджувався комплекс нових енергоємних підприємств.

Бурхливий розвиток економіки та культури краю був перерваний II Світовою війною.

Однією з найяскравіших сторінок в історії області є післявоєнне відродження запорізького індустріального комплексу - ДніпроГЕСу та підприємств чорної та кольорової металургії. До початку 1950 р. відновили роботу всі 670 заводів і фабрик області. У 1950-1970 рр. в області були створені нові галузі індустрії – електротехнічна, хімічна. Продовжував зростати енергетичний потенціал області. Поруч із введенням у дію ДніпроГЕСу-2, споруджено Запорізьку ДРЕС та Запорізьку атомну електростанцію.

Готельно-ресторанне господарство Запорізької області відіграє не менш важливу роль у становленні та ефективному функціонуванні туристичної сфери регіону, ніж туристичні підприємства інших суміжних галузей. Визначення основних новітніх течій та підходів у формуванні ринку готельних послуг та ринку ресторанного бізнесу, можливе лише у процесу розвитку туристичної сфери, оскільки внутрішній споживач не здатний забезпечити таке споживче навантаження, яке дозволить формувати та запроваджувати актуальні організаційні підходи.

Проведене дослідження дозволило виявити, що у 2018 р. порівняно із 2016 р. у Запорізькій області відбулося значне зменшення кількості колективних засобів розміщення на 253 од., що складає 67,29 %. Відповідно до цього, також, спостерігається зменшення у 2018 р. порівняно із 2016 р. і кількості місць у колективних засобах розміщення на 59,43 %, або 23588 од. Виявлені зміни є негативними та свідчать про певний занепад у туристичній сфері. Але слід зазначити, що останнім часом набуває популярності серед туристів різних соціальних груп поселення у апартаментах та квартирах, що могло вплинути на зазначені показники.

Поглиблюючи дослідження, було розглянуто заклади ресторанного господарства, що безпосередньо пов'язані із розвиток туристичної сфери даного регіону. Серед безлічі таких закладів основну увагу слід звернути на три заклади ресторанного господарства, що стали фіналістами Національної ресторанної премії «Соль» у 2019 р.: ресторан «Butcher & Wine», солодка «Майстерня пончиків», «Lounge Cafe Monica Belucci».

За результатами проведеного аналізу готельно-ресторанного господарства Запорізької області, можна стверджувати наступне:

1. Досягнення готельної індустрії є дуже незначним на тлі загальносвітової тенденції неухильного зростання, процвітання та розвитку даної сфери діяльності.

2. Основний готельний фонд не відповідає міжнародним стандартам.

3. Високо комфортабельні готелі введені в експлуатацію за участю іноземних підприємств дозволили істотно скоротити дефіцит готелів високого класу для матеріально забезпечених соціальних груп. Вартість розміщення в цих готелях порівнянна з вартістю розміщення в найбільших столицях світу[1].

Основним напрямом оздоровлення у санаторно-курортних закладах Запорізької області є кліматичні та бальнеогрязневі курорти. Тобто Запорізька область посідає чільне місце у структурі санаторно-курортних закладів України, що впливає на розвиток туризму у регіоні та формування економічної

політики. Розвиток туризму саме у санаторно-лікувальних закладах відображає, на нашу думку, не лише позицію держави у системі лікувального забезпечення, а й свідчить про наявність попиту на даний вид туризму, що може позитивно відобразитися на економіці даного регіону.

Відповідно до дослідження ми виділили 7 основних санаторно-курортних закладів Запорізької області, що забезпечують наявний попит на туристичні послуги даного виду. Разом з тим, у таблиці зазначено і профілі лікування, що забезпечуються визначеними санаторно-курортними закладами регіону.

Аналіз кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку дозволив виявити, що у 2018 р. порівняно із 2016 р. спостерігається зменшення кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку на 38 од., що складає 14,07 %, у тому числі відбулося зменшення у групі закладів оздоровлення на 5 од. або 31,25 %, що є негативним. Зменшення кількості таких закладів призвело до зменшення у 2018 р. порівняно із 2016 р. кількості місць та кількості дітей на 1819 од. та 1529 осіб відповідно. Виявлені у даній таблиці зміни, є негативними та свідчать про наявність проблем у організації лікувально-оздоровчого туризму для дітей у Запорізькій області.

Проведене дослідження свідчить, що у Запорізькій області у 2018 р. порівняно із 2016 р. та у 2018 р. порівняно із 2017 р. відбулося зменшення кількості суб'єктів туристичної діяльності на 4 од. (6,06 %) та 1 од. (1,59 %) відповідно. Зменшення даного показника призвело і до змін у структурі суб'єктів туристичної діяльності (юридичних осіб) за регіонами і як результат такі підприємства Запорізької області 3,38 % від загальної їх кількості в Україні. Визначений показник свідчить, що порівняно із загальними змінами у інших областях, Запорізька область займає непогану позицію.

Аналіз туристичних потоків за регіонами України, дозволив виявити, що у 2018 р. у Запорізькій області послугами туристичних операторів та туристичних агентів області скористалося 56374 осіб, що складає 1,24 % від загальної кількості споживачів туристичних послуг в Україні. Поглиблюючи

дослідження, нами було визначено, що серед виявленої кількості туристів внутрішні туристи склали 17138 осіб, виїзні туристи (громадяни України, які виїжджали за кордон) – 38984 осіб, в'їзні туристи – 252 особи. Отже як видно із таблиці 2. 3. 3, найбільше у 2018 р. послугами туристичних агенств та туристичних операторів, скористалися саме громадяни України, що виїжджали за кордон. Але відповідно до частки туристів, що скористалися послугами туристичних операторів та туристичних агенств у 2018 р. в Україні, найбільшу питому вагу у загальній їх кількості, займали внутрішні туристи Запорізької області – 3,75 %.

Особливу увагу у кваліфікаційній роботі приділено дослідженню о. Хортиця. Хортиця постійно приваблювала до себе людей. Перші поселення на острові з'явилися у добу палеоліту та мезоліту, про що свідчать знахідки крем'яних виробів того періоду, досліджені українськими вченими. З археологічних досліджень відомо про заселення острова та прилеглої місцевості в неоліті-енеоліті (VII-III тис. до н.е.). Відтоді люди не оминали острів своєю увагою і лишали на ньому сліди свого перебування у кожному історичному періоді.

Таким чином, представникам туристичного та інших галузей бізнесу додатково слід врахувати досить високий попит мешканців міста на туристичні послуги, пов'язані з відвідуванням природних об'єктів, організацією турів вихідного дня. Задоволення потреб мешканців міста у змістовному дозвіллі, а також покращення стану довкілля в самому Запоріжжі є джерелом додаткового попиту на місцевий та внутрішній туризм. Тобто основними завданнями туристичного бізнесу для розвитку туризму, на нашу думку, мають бути:

- використання нових можливостей для власного розвитку;
- активізація участі бізнесу у розвитку міста в цілому;
- збільшення інвестицій у туристичну та суміжні галузі;
- підвищення якості товарів і послуг;
- ефективне використання рекламних можливостей і PR;

запровадження кооперації для розвитку туризму.

Отже, Запорізька область, маючи потужний туристично-рекреаційний потенціал, може претендувати на вихід на світовий ринок туризму, тим самим залучати іноземних туристів та інвесторів. Розвиток курортно-туристичної сфери в регіоні призведе до збільшення доходів, що надходять в регіональні і місцеві бюджети і тим самим покращать рівень життя населення.

REFERENCES

ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко І. Я. Державне регулювання просування туристичного продукту: міжнародний та вітчизняний досвід / І. Я. Антоненко // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 21. – С. 17-22.
2. Антонюк К. Інституціональна структура регулювання та розвитку міжнародного туризму / К. Антонюк // Ринок цінних паперів України. – 2014. – № 9-10. – С. 3-10.
3. Ахмедова О. О. Можливості використання світового досвіду державного регулювання у сфері туризму в Україні / О. О. Ахмедова // Вісник Національного університету цивільного захисту України. (Серія "Державне управління"). – 2016. – № 1. – С. 32-37.
4. Бак Г. Впровадження інновацій у сфері туризму / Г. Бак // Наукові записки. - 2010 - №2.
5. Бартошук О. В. Концептуальні підходи до формування стратегії розвитку туристичної галузі / О. В. Бартошук // Економічний часопис – XXI. – 2012. – № 3-4. – С. 38–41.
6. Бедрік Н. М. Державне регулювання туристичної галузі в умовах подолання кризи / Н. М. Бедрік // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2015. – № 2. URL:http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ttpdu_2015_2_8 (дата звернення: 03.04.2020).
7. Биркович В. І. Удосконалення державного регулювання розвитку туризму на регіональному рівні / В. І. Биркович // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4(5). – С. 157 – 163.
8. Божко Л. Д. Історіографія досліджень туризму за доби незалежності України / Божко Л. Д. // Вісник ХДАК. – 2014. – Вип. 43. URL: <http://www.ic.ac.kharkov.ua/RIO/v43/08.pdf> (дата звернення: 03.04.2020).

9. Божук Т. І. Рекреаційно-туристична дестинація для потреб історико-культурного пізнання / Т. І. Божук // Наук. зап. Терноп. держ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка: Географія. – 2012. – 2 (Вип. 32). – С. 70 – 74.
10. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів : монографія / М. Борушак. – Львів : ІРД НАН України, 2006. – 288 с.
11. Брацило Л. Ф. Перспективні напрями розвитку туристичного краєзнавства в Запорізькій області. URL: <https://zpkrai.jimdofree.com/2016/12/19/> (дата звернення: 03.04.2020).
12. Бриль К. Г. Місце стратегічних пріоритетів розвитку у підвищенні інвестиційної привабливості туристичної галузі / К. Г. Бриль // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 10. – С. 14-18.
13. Волошенко В. М. Особливості управління конкурентоспроможністю туристичної галузі в Україні / В. М. Волошенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 5. – С. 162-164.
14. Гарбар Г. А. Культурний туризм в контексті масової культури / Г. А. Гарбар // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2014. – Вип. 56. – С. 140–148.
15. Головчан А. І. Теоретико_методичні підходи до оптимізації розвитку туризму в дестинаціях / А. І. Головчан // Вісник ДІТБ. – 2011. – № 15. – С. 139–145.
16. Головчан А.І. Теоретико методичні підходи до оптимізації розвитку туризму в дестинаціях / А.І. Головчан // Вісник ДІТБ. – 2011. – № 15. – С. 139-145.
17. Господарський кодекс України: Офіційний документ. – К.: Кондор, 2003. – 208 с.
18. Дишловий І. Програмно-цільовий метод як інструмент управління розвитком рекреаційного-туристичних регіонів / І. Дишловий. Економічні інновації. – 2010. – Вип. 41. – С. 77-88.

19. Дишловий І. Програмно-цільовий метод як інструмент управління розвитком рекреаційно-туристичних регіонів / І. Дишловий // Економ. інновації. – Вип. 41. – 2010. – С. 77-88.
20. Економічні та соціальні умови Запорізької області. URL: <http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre/20-human-geography-ukraine-world/733-ekonomichni-ta-sotsialni-umovi-zaporizkoji-oblasti> (дата звернення: 03.04.2020).
21. Жук І. З. Нормативно-правове регулювання діяльності суб'єктів туристичної галузі в Україні / І. З. Жук // Економіка. Управління. Інновації. Сер. «Економічні науки». – 2013. – № 2(10). – С. 71-76
22. Зайцева В. М. Сучасний стан курортно-туристичної сфери запорізької області / В. М. Зайцева // Економіка. Управління. Інновації. – Випуск № 3 (15). – 2015. – С. 63-75.
23. Запорізька область за 2018 рік. Статистичний щорічник. URL: http://www.zp.ukrstat.gov.ua/images/stories/obl_2018.pdf (дата звернення: 04.06.2020).
24. Інфраструктура регіонів України. Пріоритети модернізації. Аналітичне дослідження // ГО «Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень», Фонд імені Фрідріха Еберта. – Київ, 2017. – 108 с.
25. Історичні пам'ятки та пам'ятники Запоріжжя. URL: <https://zaporizhzhia.city/news/istoricni-pamatki-ta-pamatniki-zaporizza> (дата звернення: 03.04.2020).
26. Кирьянова Л.Г. «Туристская дестинация» как комплексный концепт и ключевой элемент туристской системы / Л.Г. Кирьянова // Вестник КемГУ. – 2012. – №4(52). – Т.1. – С.131-136.
27. Кирьянова Л.Г. Маркетинг дестинации как современный подход к управлению туристским регионом / Л. Г. Кирьянова // Известия Томск. политех. ун-та. – Экономика. – 2010. – Т. 316. – №6. – С. 35-40.
28. Кифяк В. Ф. Регіональна програма розвитку туризму як механізм

- регулювання туристичної діяльності / В. Ф. Кифяк // Наук. вісн. Полтав. ун-ту економіки і торгівлі : зб. наук. пр. Сер. «Економічні науки». – 2012. – № 3. – С. 60-66.
29. Кіптенко В. К. Менеджмент туризму: підр. / В. К. Кіптенко. – К. : Знання, 2010. – 502 с.
30. Кожухівська Р.Б. Туризм в Україні: стан, фактори та перспектива розвитку / Р.Б. Кожухівська // Вісник Донецького національного університету, сер. Економіка і право. - 2010. - Вип.1. - С.84-86.
31. Конституція України. – К.: Українська правнича фундація, 1996. – 106 с.
32. Корнева Д.А. Особливості розвитку туристичної інфраструктури в Україні / Д.А. Корнева // Вісник ДІТБ. – 2011. – №15. – С.174-180.
33. Костюк О.М. Туризм і його розвиток в Україні. - - URL: <http://tourism-book.com/books/book-34/> (дата звернення: 04.06.2020).
34. Крушинська А. В. Особливості бюджетного стимулювання інвестиційної привабливості туристичного комплексу з урахуванням зарубіжного досвіду / А. В. Крушинська // Стратегічні напрямки соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф., 18–20 квітня 2013 р. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. – С. 207–209.
35. Культурна спадщина запорізького краю. URL: <https://zocoks.jimdofree.com/> (дата звернення: 04.06.2020).
36. Лісіцина І. І. Державно-приватне партнерство в галузі туризму: зарубіжний досвід / І. І. Лісіцина // Бізнес Інформ. – 2013. – № 11. – С. 196–203.
37. Лужанська Т. Ю. Стратегії розвитку регіональних туристичних дестинацій / Т. Ю. Лужанська // Науковий вісник Мукачівського державного університету (серія «Економіка»): зб. наук. пр. – Мукачіво: МДУ, 2014. – Вип. 2 (2). – С. 175–180.
38. Лужанська Т.Ю. Стратегії розвитку регіональних туристичних дестинацій

- / Т.Ю. Лужанська // Науковий вісник Мукачівського державного університету. – 2014. – Вип. 2 (2). – С. 175-180.
- 39.Любіцева О. О. Типізація DESTИНАЦІЙ / О. О. Любіцева, О. В. Третьяков // Географія та туризм: зб. наук. пр. – К., 2012. – Вип. 17. – С. 3–9.
- 40.Малімон В. В. Концептуальні засади формування регіонального ринку медичного туризму / В. В. Малімон // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013. – № 1. – С. 34-38.
- 41.Мельниченко О. А., Величко Л. Ю. Індустрія туризму: сутність, складові, кластери, необхідність державного регулювання / О. А. Мельниченко, Л. Ю. Величко // Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2015. – № 4. – С. 3–9.
- 42.Мельниченко О. А., Шведун В. О. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні: монографія. – Харків: Вид-во НУЦЗУ, 2017. – 153 с.
- 43.Новицька С. Р. Екологічний туризм як пріоритетний напрямок сталого розвитку туристичної сфери / С. Р. Новицька // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. (Серія «Географія»). – 2013. – № 2. – С. 164–169.
- 44.Ноздріна Л. Ф. Бердянск – курорт. Бердянск на ладони: Путеводитель по городу / Л. Ф. Ноздріна. – Бердянск: ВД Солт, 2015. – С. 7.
- 45.Оленічева Ю.О. Перспективи розвитку ринку туристичних послуг в умовах глобалізації / О.Ю. Оленічева // Вісник ДІТБ. – 2012. – №16. – С.317-322.
- 46.Олійник О. М., Ловчикова Д. Ю. Туристичний потенціал Запорізького регіону: стан та напрямки розвитку / О. М. Олійник, Д. Ю. Ловчикова // Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону. – 2011. – С. 97-100.
- 47.Олійник О. М., Ловчикова Д. Ю. Туристичний потенціал запорізького регіону: стан та напрямки розвитку / О. М. Олійник, Д. Ю. Ловчикова // Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону. – 2011.

- С. 97-100.
48. Олійник О.М., Ловчикова Д.Ю. Туристичний потенціал Запорізького регіону: стан та напрямки розвитку / О. М. Олійник, Д. Ю. Ловчикова. // Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону. – 2011. – С. 97-100.
49. Офіційний сайт Запорізького обласного туристично-інформаційного центру. URL: <http://www.zotic.zp.ua/about.html> (дата звернення: 04.06.2020).
50. Петранівський В. Л. Туристичне краєзнавство: Навч. посібник / В. Л. Петранівський, М. Й. Рутинський. – К.: Знання, 2006. – 575 с.
51. Петроченко В. І. Природа Запорізького краю / В.І. Петроченко. – Запоріжжя : Вид-во Тандем Арт Студія, 2009. – 199 с.
52. Податковий кодекс України: Офіційний документ від 24.04.2012 р. № 2755/94–17. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 04.06.2020).
53. Поливач К. А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України / Наук. ред. Руденко Л. Г. – К.: Інститут географії НАН України, 2012. – 208 с.
54. Про приватизацію державного майна: Закон України від 04.03.1992 р. № 2163–XII. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 04.06.2020).
55. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 берез. 2017 р. № 168-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501> (дата звернення: 03.04.2020).
56. Про туризм: Закон України від 18.11.2003 р. № 1282–IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 03.04.2020).
57. Рюміна Є. Л. Управління розвитком курортно-туристичної сфери Запорізької області / Є. Л. Рюміна // Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Вісник Бердянського університету менеджменту

- і бізнесу. – № 2(14)2011. – С. 83-86.
58. Санатории в запорожской области. URL: <https://uahotels.info/catalog/Zaporizhia-Oblast/sanatorii/> (дата звернення: 04.06.2020).
59. Семенов В. Ф. Управління регіональним розвитком туризму: навч. посіб. / В. Ф. Семенов, В. Г. Герасименко, Г. П. Горбань, Л. М. Богадьорова. – Одеса : Одеський державний економічний університет, 2011. – 225 с.
60. Семенов В.Ф. Управління регіональним розвитком туризму: навч. посіб. / Семенов В.Ф., Герасименко В.Г., Горбань Г.П., Богадьорова Л.М. – Одеса: Одеський державний економічний університет, 2011. – 225 с.
61. Серая Е.И. Дестинация в системе региональных туристских кластеров / Е.И. Серая // Проблемы современной экономики. – 2013. – №2(46). – С. 286-290.
62. Соловйов Д.І. Аналіз тенденцій розвитку туристичної сфери України та науково-методичні напрями вдосконалення її державного регулювання / Д.І. Соловйов // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. - 2010 - №1(9) - С.70-73.
63. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія / Т.І. Ткаченко. - [2-ге вид., випр. та доповн.]. – К.: КНТЕУ, 2009. – 463 с.
64. Топалова О. Сучасний стан розвитку геологічного туризму в запорізькій області. / О. Топалова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. – 2017. – Вип. 1(66)/2(67). – С. 113–117.
65. Топалова О. Сучасний стан розвитку геологічного туризму в запорізькій області / О. Топалова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. ГЕОГРАФІЯ. – 1(66)/2(67). – 2017. – С. 113-117
66. Трохимець О. І., Шелеметьєва Т. В. Дослідження сучасного стану фінансових та економічних відносин в розвитку туризму України / О. І.

- Трохимець, Т. В. Шелеметьєва // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2018. – № 5. – С. 46-54.
67. Туристичні маршрути Запоріжжя. До Чемпіонату Європи з футболу 2012 р.: Довідник. – Запоріжжя: АА Тандем, 2011. – 48 с.
68. Туристські дестинації (теорія, управління, брендинг): монографія / А.А. Мазаракі, Т.І. Ткаченко, С.В. Мельниченко та ін. / За заг. ред. А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. – 388 с.
69. У Запоріжжі уточнено список пам'яток історії та культури міста. URL: <https://zr.gov.ua/uk/articles/item/4828/u-zaporizhzhzhi-utochneno-spisok-pamyatok-istorii-ta-kulturi-mista#gsc.tab=0> (дата звернення: 04.06.2020).
70. У Запорізькій області створили новий гідрологічний заказник. URL: <https://ua.112.ua/suspilstvo/u-zaporizkii-oblasti-stvoryly-novy-hidrolohichnyi-zakaznyk-487866.html> (дата звернення: 04.06.2020).
71. Фізична географія Запорізької області: Хрестоматія / Відп. ред. Л.М. Даценко. – Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – 200 с.
72. Харічков С. К. Регіональна парадигма цільової програми розвитку рекреації та туризму / С. К. Харічков, І. М. Дишловий, С. Г. Нездоймінов // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 2. – С. 221-230.
73. Харічков С., Дишловий І., Нездоймінов С. Регіональна парадигма цільової програми розвитку рекреації та туризму / С. Харічков, І. Дишловий, С. Нездоймінов. // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 2. – С. 221-230.
74. Чичкалюк Т. Застосування програмно-цільового методу як ефективного інструменту управління розвитком рекреаційно-туристичного регіону / Т. Чичкалюк. // Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки». – 2015. – № 12. – С. 133-136.
75. Юхновська Ю. О. Сучасні тенденції розвитку потенціалу туристичної галузі України та Запорізького регіону / Ю. О. Юхновська // Економіка та

управління національним господарством. Економіка і суспільство. – Випуск № 19. – 2018. – С. 261-268.

76. Юхновська Ю. О., Гірняк Є. І. Розвиток туристичного потенціалу Запорізького регіону / Ю. О. Юхновська, Є. І. Гірняк // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2017. – № 7. URL: <http://www.easterneurope-eb.in.ua/7-2017-ukr> (дата звернення: 04.06.2020).
77. Янущенко Д. В. Перспективи розвитку геологічного краєзнавства в Запорізькій області. URL: <https://zpkrai.jimdo.com> (дата звернення: 04.06.2020).